

داشۆرین له نیوان شیخ رەزا و ئیره ج میرزادا

The lampoonic poems between (Shekh Reza) and (Iraj Mirza)

فەرهاد عەزیز حەسەن^۱

پوختەى توێژینه‌وه

داشۆرین له شیعردا به شیوازیکى گرنگی ئەدەبى دادەنرێ، چونکه شیوازی زمانى تاییهت به خۆى ههیه و شاعیری داشۆرین بێژ بههۆى ئەم شیوازه زمانیه تاییهته، وینهى هونەرى تەرۆتازه دەخولقێنێ. فەر ههنگى وشهى ئەم شیوازه شیعرییه پرییهتی له وشهى تاپۆ و قەده‌غه‌کراو که شاعیرانى ئەم شیوازه بهی ههچ سانسۆریک به‌کاریان ده‌یهن. شیعری داشۆرین لای کورد، عەرەب، فارس و تورک بایه‌خیکى زۆرى پیدراوه و له‌م بواره‌دا شاعیری به‌ناوبانگیان ههیه. له‌م توێژینه‌وه‌دا به‌ پشته‌سه‌تن به‌ رێبازی به‌راوردکاری – ئەمریکى، به‌راوردیک له‌ نیوان شیعره کوردیه‌کانى (شیخ رەزای تالەبانی) و شیعره فارسیه‌کانى (ئیره ج میرزای قاجار) دا ده‌کرێ. ئەم دوو شاعیره له‌ بواری داشۆریندا به‌ پشته‌نگ دادەنرێن و لێره‌دا شیعەر مکانیان به‌په‌ی ناسته‌کانى وشه، ناستى ئەدەبى و ناستى ئاوازه (مۆسیقا) و هه‌روه‌ها مه‌به‌سته شیعرییه‌کانیان به‌راورد ده‌کرێن. له‌ پرۆسه‌ى به‌راوردکردندا له‌سه‌ر بنه‌مای میتۆدى و مسفى – شیکارى خالە لاواز و به‌هیز و جیاوازییه‌کانى شیعری داشۆرینى ئەم دوو شاعیره ده‌سه‌نیشان ده‌کرێن و له‌ کۆتاییدا نه‌جمه‌کان ده‌خزێنه‌روو.

وشه‌ى سه‌ره‌کى:

۱- داشۆرین ۲- ئەدەبى به‌راوردکاری ۳- شیوازاناسى شیعەر ۴- شیخ رەزای تالەبانی ۵- ئیره ج میرزای قاجار

Abstract

Lampoon is a significant literary form in poetry, because it has its own style of expressing, therefore the poet portraits fresh and novel literary image. The profile of this poetic form is well fed with taboo and forbidden words that the poets use them without any censorship. Kurds, Arabs, Fars and turks paid

1 مامۆستای یاریده‌ده‌ر له‌ کۆلیژی په‌روه‌ده‌ى مه‌خمور – به‌شى زمانى کوردی
نیمه‌یل: farhad.hassan@su.edu.krd

attention to this from of poetry and there are well known poets of this kind of poetry. Depending on the American-comparison method, this research compares the lampoonic poems between the great Kurdish poet (Shekh Reza) and Iranian poet (Iraj Mirza). Both poets were pioneers in the field, the study will compare their poem in terms of word, literary and musical (tone) levels each; with the comparison of the poetic intentions as well. The comparative process, which depends on descriptive-analytic basis, will reveal the weakness, strengths and differences between both poets. The results will be presented at the end.

Key words:

1- Lampoon 2- comparative literary 3- stylistic poetry 4- shekh Reza 5- Iraj Mirza

ملخص البحث:

يعتبر الهجاء من أهم وأشهر أنواع النص الأدبي، لما تحمله من لغة شعرية خاصة به، و الشاعر في هذا الفن الأدبي يتمتع بأسلوبى رفيع أذ يرسم لنا لوحة شعرية فى غاية الروعة و الجمال. والناظر لقاموس هذا الفن يجد الكلمة الخارجة عن المعهود الاجتماعى و الفنى و يختارها الشاعر دون الشعور بالحياء أو الخجل فى التعبير أو رقابة تأثر على المعانى و المبانى الأدبية.

ونجد الاهتمام بهذا النوع من الشعر (الهجاء) عند الكورد و العرب و الفرس و الترك ولديهم شعراء يشار اليهم بالبنان، فى هذا البحث نظرت الى الهجاء عند الشاعر الكوردى (شيخ رزى طالبانى) و الشاعر الايرانى (ايرج ميرزا قاجار) دراسة تحليلية مقارنة حسب المنهج الأمريكى المقارن. و يعتبر هذان الشعراء من طلائع الشعراء فى هذا المجال بالنظر الى مستويات الكلمة و المستوى الادبى، و الايقاع (موسيقى) مع مقارنى المقصد الشعرى عند كلاهما، و قارنت بينهما مع الوصف و التحليل لمكامن القوة و الضعف فى الهجوم. و فى الخاتمة ذكرت النتائج و المقترحات.

الكلمات المفتاحية:

١- الهجاء ٢- الادب المقارن ٣- الاسلوبية الشعر ٤- شيخ رضا طالبانى ٥- ايرج ميرزا قاجار

پيشهكى

هممو جوړيكي نهدهبى شيوازيكي تايهت بهخوى ههيه كه له جوړهكانى تر جياى دهكاتمه. داشورين يهكيك له جوړه لومكيبهكانى شيعره كه كه م و زور شاعيران خامهكانيان تيدا تاوداوه و لاي ههنديك شاعير تهنيا وكو نامرازيك بو خو تاقيكردنه بووه و لاي ههندي شاعيرى تر وكو شيوازيكي تايهت و بنچينيمى ليهاتوه. ديارترين شاعيرى كورد كه به داشورين نوابانگى دهر كردي، شيخ رزاي تالهبانيه^١. شيوازى شيعر مكنانى نهم شاعيره له م بوارد تايهته و بهم هوپهوه به شوړهسوارى نهم مهيدانه داده نرى.

2 1- شيخ رزاي تالهباني (١٨٣٧-١٩١٠) كورى شيخ عبورهحمان كورى شيخ نهحمده كورى شيخ مهحمودى زهنگهنيه. له گوندى قهره له نزيك شاروچكهى چهچهمال لهدايكبووه، وكو زوربهى شاعيرانى نهوسا له حوړه خویندوويتمى و شارهزاي زمانى عمرهبي، كوردى، فارسى و توركى بووه. دستيكي بالاي له هونرى شيعريدا ههبووه و پتر به شاعيريكي داشورين بيژ ناسراوه.

داشئورين لاي فارس، تورک و عه رب ئاوري جدي لئدراوتمه وه و ديواني شاعيره مه زنه کانيان ته زي له شيعري داشئورينن که به مه بهستي جياجيا هؤنراونه تمه وه. پشکنيني ئهم جو ره شيعرانه ده تواني پشکيکي گرنگي له رووچوون بهرمو ناخي شاعير و جيهايي هزر و ههست و سؤزه مکانياندا هه بي و ههروه ها له ريگه ي ئهم شيعرانه وه ده شئ وئناي هه لومهرجي کومه لايه تي، کولتوري و سياسي سه رده مي ئهم شاعيرانه بکري. به م پنيه ئهم تويزينه مويه هه لودهدات له سه ر بنه ماي ميتودي وه سفى – شيکاري، به وردى له ئه رک و شئوازه مکاني شيعري داشئورين لاي دوو شاعيري مه زني ئهم بواره بکولئنه ميه و جيوازي و ليکچوونه کانيان له رووي بنياتي بابه تي شيعره کانيان ده سنیشان بکات. يه کيک له م شاعيرانه، شاعيري کورد (شئخ رماي تاله باني) به و ئه وي ترين شاعيري ئيراني (ئيره ج ميرزا³) به. ديواني شئخ رما و ئيره ج ميرزا چهندين جار چاپ کراون، له م تويزينه مويه دا بين چاپي ديواني ئيره ج ميرزا به به رمت دانراوه و ده فه شيعر بيه کانيان لئوره رگرتوون؛ به لام سوود له سي چاپي جيوازي ديواني شئخ رما و مرگير او وه، سه ر جه م نمونه شيعر بيه کانيان له ديوانه چاپکراوه که ي (د. موکهرم تاله باني) و مرگير اوون و له گه ل چاپه کاني تر دا به ر اور دکر اوون.

ديار ترين هؤکاره کاني داشئورين بي زي لاي ئهم دوو شاعيره بو بارو دوخي ده رووني و ههسته که سيه به کانيان ده گه ر يته ميه. ههروه ها پيويستنيه کاني ژيان و شئوازي دا بين کردنيان، ده ور يکي کار بگه ريان هه بو وه له داشئورين بي زي لاي ئهم دوو شاعيره و له م ناوه دا ده يان وئنه ي شيعري ته ر و تاز ميان دا هئنا وه که پيشانده ري ئه مندنيشه و خه يالي ره سن و شيعر بيه تي ده قي ئهم دوو شاعيره به.

داشئورين

داشئورين له زماني کورديدا و شه به که به رام به ره وشه ي (هجو) ي عه ربه ي به کاره اتو وه و ماناي ده سنيشان کردن و بزاردني که موکوري که سيک يان داماليني که سي تي و ناو زراندي ده دا. له فهر ههنگي کورستاندا به ژير ناو نيشاني (هجو) داها تو وه: عه ربه يه، ناوه، به ماناي جنيودانه. به کوردي ده بيته داشئورين و اتا ئه نوو سينه ي با سي خراپي که سيک يان شئيک ده کا. [ماجد مردوخ: ۱۳۸۸، ۱۴۲۷] و له فهر ههنگي بؤره که بي دا به مجؤره ليکدراوتمه وه: شوو شتته مويه شئيک، داشئورين، جنيودان به که سيک. [سه ديقي بؤره که بي: ۱۳۸۰، ۶۱۱]

داشئورين و مکو زار او وه له نه ده بدا جيگه ي خوي گرتو وه و به جو ريکي لاو مکی نه ده بي داده نري و داشئورين و اتا، ريسوا کردن و جنيودان به شيعر [سيروس شميسا: ۱۳۷۹، ۲۴۰] لئره دا ته نيا ئه جنيودانه ي که به شيعر هؤنرا بيته ميه به داشئورين هه ز مار کرا وه، که چي له ميژووي نه ده بي دا به ديوار ده که وي که زور جار به په خشانيش جنيو به که سيک يان که ساننيک درا وه به مه بهستي شؤردنه وه و زمکردني، بويه ئهم پيناسه به بو زار او وه داشئورين زور ورد نيه. له (فهر ههنگي زار او وه نه ده بي فارسي) دا ماناي زار او وه داشئورين به مجؤره ليکدراوتمه وه: ((داشئورين له رووي زار او وه، زمکردني که سيک به شيعر، به مه ر جيک ئه و شته ي وه کو که موکوري بو که سه که داده نري، به راستي که موکوري که سه که بي. داشئورين سه ر مه ياي ترين شئوه ي گالته و گه په که سه رو و چا وه که ي بو نه ده بي

3 ۲- ئيره ج ميرزاي قاجار (۱۸۷۴-۱۹۲۶) کوري غولام حسين و نه وي (فتح عملي شاي قاجار) ه و له شاري ته ور يز له دا يک بو وه. له قوتابخانه ي دار و لفظون له ته ور يز خو يند و يه تي و له وي دا فيزي زماني فهر منسي بو وه. به هوي نه وي که شازاده بو وه هه ر له ته مني لا و نئي دا پؤ ستي سياسي و ده ولتي و مرگرتو وه. مه به سته شيعر بيه کاني ئيره ج ميرزا له مه يداني شيعر دا بر يتين له شيعري دلداري، فيزکردن، مندا لان، داشئورين و... هتاد، ههروه ها کومه ليک شيعري له زماني فهر منسي بو فارسي و مرگير اوون. ناوبانگي ئهم شاعيره پتر بو شيعره داشئورينه کاني ده گه ر يته ميه.

عربی سمردهمی جاهیلی دهگهر یتهمه.)) (داد، ۱۳۷۸: ۳۲۷] لم پیناسه‌یه‌شدا مەرجه که داشورین به شاعر بی. له کاتیکدا له نهدمی میلله‌ماتی جیوازدا داشورین به شیوه‌ی پەخشانی‌ش به‌یهدمکری. بۆ نمونه (نعمه‌پارسا) ناماژ‌هی به‌وه داوه که له نهدمی ئیرانیدا دمکری ناماژ به کتیبی (جهانگشای جویی) و له زمانی عمره‌بیشدا داشورینی (ابولهب) له قورناندا بکری. [احمد پارسا: ۱۳۷۸، ۲۰۶] جگه له‌وش لم پیناسه‌یه‌دا هه‌بوونی کهموکوری له کەس یان شتی داشوردراو به مەرچ دانراوه، له‌کاتیکدا دهشتی کهموکوری‌یه‌کان هه‌لبه‌سترابن. (شەفیعێ کەدکەنی) پیناسه‌یه‌کی وردتر بۆ زاروه‌ی داشورین ده‌خاتەروو: ((هموو جۆره جهختکردنه‌وه‌یه‌ک له‌سەر ناشیرینی و کهموکوری‌یه‌کانی کهسێک جا چ هه‌لبه‌سترابن چ راسته‌قینه‌ی، داشورینه.)) (شەفیعێ کەدکەنی: ۱۳۷۲، ۵۲]

جۆره‌کانی داشورین

داشورین جۆریکی گرنگی شاعیره که تایبه‌تمه‌ندی خۆی هه‌یه و له‌رووی ناوه‌ڕۆک و مه‌به‌سته‌وه له جۆره‌کانی تری شاعر جیاده‌مکریته‌وه. هه‌روه‌ک له‌پیناسه‌ی داشوریندا ناماژ‌هی پیندراره، شاعیری داشورین به‌گشتی بریتیه له به‌رجه‌سته‌کردنی نه‌دگاره ناشیرنه‌کانی کهسێک جا ئه‌م نه‌دگاران هه‌لبه‌ستراو بن که به‌هۆیه‌وه هه‌ولێ ناو‌زاندنی کهسی داشوردراو به مه‌به‌ستی نزمکردن و نه‌تنگکردن و ریسواکردن بدری. داشورین له شاعردا به دوو جۆره جیبه‌جی ده‌مکری، ئه‌م دوو جۆره‌ش په‌یوه‌ستن به ده‌رکه‌وتن و ده‌ر نه‌که‌وتنی کهسی داشوردراو له شاعر هه‌که‌دا، ئه‌م دوو جۆره بریتیین له:

۱- داشورینی ناشکرا

۲- داشورینی شاراره [احمد پارسا: ۱۳۸۷، ۱۹۵]

هه‌ندێجار شاعیر یان نووسه‌ر به‌دهنگی به‌رز و به‌راشکاوای ناوی کهسی داشوردراو دینی و ده‌میشواته‌وه. ئه‌و جۆره داشورینه‌ی که داشوردراو دیاره و ناوی هاتوه، داشورینی ناشکرای پیده‌گوتری، به‌لام داشورینی شاراره، داشورینی که تیبدا داشوردراو نادیاره و نه‌ناسراوه. هه‌روه‌و شاعیری به‌ر باسی ئه‌م توێژینه‌وه‌یه به‌ناشکرا و ناشکرا داشورینیان هه‌یه.

داشورین له جیهانی شاعردا به هونه‌ریکی تایبه‌ت دانه‌ری و هه‌موو شاعیریک نه‌یتوانیه تیبدا سه‌رکه‌وتو بی. له داشوریندا کۆمه‌له ته‌کنیکی و هه‌و نزمکردن، به‌ناژ ماکردن، گیلاندن، تیکشکاندن، پیروزی‌یه‌کان، نه‌تنگکردن، جینودان، بێ‌نابرووکردن و... هه‌ند به‌کارده‌ری. ئه‌م ته‌کنیکانه به‌هۆی هونه‌رمانی ره‌وانبیزی جیبه‌جیده‌کردن و لێره‌وه‌یه که شیوازیکی تایبه‌ت به‌ شاعیری داشورین به‌یهدی که له شیوازی جۆره‌کانی تری شاعر هه‌کو، لیریکی، داستانی، پیا‌هه‌لدان و... هه‌ند جیای ده‌کاته‌وه؛ بۆیه له نهدمی کوردیدا شیخ ره‌زا نه‌گه‌رچی له‌رووی شیواز و زمانی نه‌ده‌بیه‌وه ((له‌چینی دوومه‌ی شاعیرانی قوتابخانه‌ی بابانه و شاگردیکی کارامه و به‌هه‌فای ئه‌و قوتابخانه‌یه،)) (ئیرا هیم شوانی: ۲۰۰۸، ۲۸] به‌لام به‌سه‌رده‌فته‌ری شاعیرانی داشورین بێژ دانه‌ری، هه‌کار هه‌کشی بۆ به‌ر ده‌سته‌کردنی زمان و شیوازیکی نایابی شاعیری ده‌گه‌ر یتهمه که به‌هۆی هونه‌رمانی ره‌وانبیزی، شیوازیکی بنجینه‌ی له‌م بواره بنیات ناوه. (د. ماره‌ف خه‌ز نه‌دار) له‌کتیبی میژووی نهدمی کوردی به‌وردی ناماژ‌هی به‌وه داوه و ده‌نوسێ: ((شیخ ره‌زا گینیکی بێ پایانی جۆره جوانکارییک له‌ نهدمی کوردیدا دروست کردوه له‌پیش ئه‌ودا ئه‌م بابته له‌ناوه‌وه نه‌بوو، مه‌به‌س له‌وه ئه‌و جنیوه بازارپیا‌نه‌یه که له‌گه‌ل نهدمی کراوه (ئیرۆتیک) تیکه‌لی ده‌کا و له‌شتی بێ‌نرخ و بایه‌خ قسه‌ی جوان داده‌هینی.)) (ماره‌ف خه‌ز نه‌دار: ۲۰۱۰، ۳۰۹] له‌به‌ر مه‌به‌ر دا ئیره‌ج میرزا له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا له‌م بواره شاعیریکی به‌ناو‌بانگه،

به لآم به قوتابخانه و سمردهفتهمری داشورین بیژی له نهدبی ئیرانی دانانری. ئەم شاعیره له رووی شیواز و سهبکی نهدبیبیهوه سهر به سهبکی گهرانهوه (بازگشت) بووه و ئەم شیوازه ((گهرانهوهیه بۆ شیوازی شاعیرانی کۆن له دانانی قهسیده و غزمندا.)) [شمیسا: ۱۳۸۲، ۳۰۶] لهم ناوهندهدا گهرانهوه بۆ شیوازی شاعیرانی کۆن، به مانای لاسایکردنهوه له شاعیرانی پینشو دئ، بویه نیره ج میرزا له داشوریندا لاسایی شاعیرانی پیش خۆی کردووه و له رووی شیوازی داشورین بیژییهوه قوتابی سهعدی و خاقانی و... هتد بووه. (سیروس شهمیسا) له کتیبی (شاهدبازی در ادبی فارسی) ناماژه بهم راستیه دهکا و دنووسی: ((نهگهر چی نیره ج میرزا له بواری شیعری داشوریندا شاعیریکی به توانا و ناسراوه، به لآم له میژووی نهدبی ئیراندا یهکهم کس نییه و به قوتابخانهش دانانری.)) [شمیسا: ۱۳۸۱، ۲۴۷]

تهکنیکهکانی داشورین بیژی و له قالدانیان بهیارمهتی هونهرکهانی رهوانیژی لای شاعیری کورد شیخ رزا و شاعیری ئیرانی نیره ج میرزا، گهیشتوته لوتکهی داهینان و له ریگهی زمانه شیعرییه ساده، روون و رهوانهکیانهوه، وینهی نایابی شیعریان بهدییهناوه. ئەم وینه نایابه هونهریانه به یارمهتی شیوازی وشه، چۆنییهتی دهربرین و بهکاربردنی کیش بهدییهنراون که ئەمانهش سی ناستی جیاوازی داشورین دادهمهزرتین.

ناستهکانی داشورین

داشورین له سهر ناستی جیاوازا دهردهکهوئ که له بنچینهدا به دوو شیوهی ناشکرا و داپوشراو به مههستی جیاچیا جیبهچیدهکری. له ئەنجامی بهراوردکردنی شیعره داشوردنهکانیاندا دهردهکهوئ که شیخ رزا و نیره ج میرزا بۆ مههستی جیاچیا خامهکانیان له بواری داشوریندا تهر کردووه. زورچار به مههستی دابینکردنی موچه و بیویستیهکانی ژبان و ههندیچار به مههستی بهرگریکردن و بهدییهنانی مافهکانیان خهکیان داشوردووه، ههروهها رمخهنگرتن له دیارده دزیو و ناشیرینهکانی ناو کۆمهنگه، رمخهنگرتن له دهسه لاتندار و میر و بهگ و مهلا و شیخ و تهناهت خزم و کهس و شاعیرانی هاهوسهردمیان، تهوهر مهیکه تری بابتهی شیعره داشورینهکانیان پینکدینن.

شیخ رزا خزم و کهسی له تیغی زوبانی خۆی نهپاراستووه و جنیوی به مام و برا و برازا و... هتاد داوه، به لآم ئەم بابته لای نیره ج میرزا نابینری و رهنگه بویری تیغی زوبانی شیخ رهزای نهبووبی، چونکه خزم و کهسانی ئەم شاعیره شازاده و دهسه لاتندار و کار بهدهست بوونه و خوشی بهردهوام نهکی میری و کارگیری پیستیردراوه و رهچاوی پۆست و پلهی خۆی کردووه. شیخ رزا شیخ و مهلا و زاهید و... هتاد له داشورینهکانی بی بهش نهکردووه و ئەم بابته لای نیره ج میرزاش بهدییهکری. شاعیری کورد ژمارهیک شاعیری سهردهمی خۆی و هکو شوکری فهزلی، زیوه، کهیفی، مهجوی داشوردووه و به راستهوخۆ و ناراستهوخۆ ناوی هیناون. شاعیری ئیرانیش ههجوی شاعیرانی سهردهمی خۆی کردووه، به لآم زور کهمتر له شیخ رزا و پتر ههجوی (عارف)ی شاعیری هاورپی خۆی کردووه. ههر دوو شاعیر ههجوی شار و ناوچه جیاوازهکانی ولاتی خویان کردووه. سهبارت به داشورینی نافرمت، دهبی ناماژه بهوه بدری که به شیویهکی راستهوخۆ ههولی داشورینی نافرمتیان نهداوه، به لآم له کاتی داشورین و جنیوداندا دایک و ژن و کچی داشوردراو بهر رمحهتی جنیوهکانیان کهوتون و بهتاییهتی ئەم بابته لای شیخ رزا پتر بهرچاوهکهوئ.

داشورین به ههر مهههستییک یان بۆ ههر بابته و تهوهر مهیکه دارنژرابی، لهسهر چهند ناستیکی جیاوازا دهردهکهوئ. شیواز کهانی داشورین به گشتی لهسهر بنهمای سی ناستی جیاوازا دهردهکهون که بریتین له:

۱- ناستی وشه

۲- ناستی نهدی

۳- ناستی ناوازه [احمد پارسا: ۱۳۸۷، ۲۰۰۵]

۱ - ناستی وشه

۱.۱ - بهکاربردنی (ک) بچووکردنوه: نامانجی داشورین، نزمکردن و بچووککردنی داشوردراوه. بویه بۆ نهم مههسته شیوازی جۆراوجۆر بهکاردهبرئ وکو (وک) و (ک)ی بچووککردنوه.

۲.۱ - بهناژملکردن: بهردهستکردن و کهلک وهرگرتن له سیفاتی ناژهلآن وکو هیما و رهمز بۆ داشوردراوه، بابهتیکدی دیار و گرنگی بواری نهدی جنیودانه. داشورم، نهم ناژهلانهی که ههلهگری سیفاتی ناشرین و سیفاتهکانیان وکو هیما له کولتوری نهمههیدا بهرجهسته بوونه، وهردهگری و بهمههستی نزمکردن و داشورینی بهرامبه بهردهستیان دهکا.

۳.۱ - یاریکردن به وشه: بهکیکی تر له تایبهتمهندییه هونهرییهکانی داشورین، یاریکردن به وشهیه. که به زۆری له ریگهی هونهری رهگهز دۆزی جیههجن دهکری.

نامانجی داشورین بچووککردنوه و نازاردانی کهسی داشوردراوه و لهم روانگیهوه ریگ بهیچوانهه پیاههلهدانه که نامانجکهی ستایشکردن و ریژلینان و بهرزراگرتنی کهسی پیاههلهدراوه. کهواته مهودا و سنووری فهرهنگی داشورین له وشهه ناشرین و نهرینی و تابو پیکهاتوه، بۆ نمونه شیخ رهزا و ئیرهه میرزا به دهیان و سهدان وشهه تابو و ناشرین و قهدههگر اویان بهردهست کردوه، که به کوکردنوه و پۆلینکردنیان، فهرهنگیکی مهزنی وشه و زاراوهی داشورین له زمانی کوردی و فارسی پیکدینن.

۲ - ناستی نهدی

۲.۱ فورم: له داشوریندا پتر قهسیده و پارچه بهکاردهبرئ. له دیوانی شیخ رهزا و ئیرهه میرزادا قهسیده ریژمهکی بهرچاوی پاوان کردوه. ههروهها به پشکنین و وردبوونهه له دیوانی نهم دوو داشورین بیژمهدا قهرد و دووبهیتیش بهکاربراه.

۲.۲. وینهه شیعی: چواندن، خواستن، درکه، دژیهک و بهگشتی هونهر مکانی رهوانیژی له دیوانی شیخ رهزا و ئیرهه میرزادا به مههستی داشورین وهها به لیزانی و جوانی بهکاربراون که زۆریک له چواندن و درکه و خواستنهکانیان وکو پهمن و قسهه نهستمق بهناو کۆمهلهگهه بلاوونهمهه. زمانی شیعی لای نهم دوو شاعیره له شیعه داشورینهکانیاندا لهگهله نهمهه که زۆریک له هونهر مکانی رهوانیژیان بهکاربردوه، له ههمان کاتدا زمانیکی ساده، روون و رهوانن.

۳ - ناستی ناوازهه شیعی داشورین:

ناوازه و موسیقای شیعی داشورین، هوکاریکه بۆ رازاندنوهه دهقی شیعی و خوشخوانی وینهه شیعی له شیعی داشوریندا. ناوازه و موسیقای شیعی بهسهه دوو بهش دابهشهکری:

۱ - ئاوازه‌ی دهرموه

۲ - ئاوازه‌ی ناووه [سعد فاروق: ۲۰۱۱، ۱۰۴]

۳. ۱. ئاوازه‌ی دهرموه: راده‌ی ئاوازه‌ی شیعری به گشتی و شیعری داشۆرین به تابییهتی، بهنده به کیشی شیعرییهوه. شیخ رهزا و ئیره ج میرزا چه‌ندین کیشی جوراوجۆری عهرووزی و هه‌ندیجار خۆمالیان له شیعریه‌کانیادا به‌کاربردوه.

۳. ۱. ۱. هه‌ندی کیش لای هه‌ردوکیان به‌کاربراه.

۳. ۱. ۲. هه‌ندی کیش لای شیخ رهزا به‌کاربراه و لای ئیره ج میرزا نییه و به‌په‌چه‌وانه‌شوه هه‌ندی کیش لای ئیره ج میرزا هه‌یه له شیعریه‌کانی شیخ رهزادا به‌دی ناکرئ. به‌تابییهتی لای شیخ رهزا جوره لادانیک له کیشی عهرووزی به‌دیده‌کرئ و له چه‌ند شیعریکدا به‌رو کیشی په‌نجایی په‌ل داوئ. ئەم بابسته هه‌ر له‌م توێژینه‌وه‌یه‌دا له شوێنی خۆی به‌وردی ئاماژه‌ی پیده‌درئ.

۳. ۲. ئاوازه‌ی ناووه‌وه: خۆی له هونه‌رمانی ره‌وانبێژیدا به‌رجه‌سته ده‌کا، و‌مکو ره‌مگه‌زدۆزی و سه‌رجه‌م جوره‌کانی، پاتکرده‌وه، دژبه‌ک و ... هه‌ند که ئەم دوو شاعیره زۆر به‌ وردی و به‌رێژه‌یه‌کی زۆر به‌کاریان بردوه.

مه‌به‌سته‌ شیعرییه‌کان

مه‌به‌سته‌ شیعرییه‌کانی داشۆرین لای شیخ رهزا و ئیره ج میرزا جوراوجۆرن و له زۆر مه‌یدان و بوارد خا‌مه‌کانیان تیژ کردۆته‌وه، و‌مکو بابته‌ی نیربازی، داشۆرینی سولتان و میر و به‌گ و کاربه‌دست، داشۆرینی مه‌لا و شیخ و زاهید و سوفی، داشۆرینی شاعیران، که‌رگایی، داشۆرین و گازه‌نده کردن له ده‌وران و زه‌مانه، و‌هسفی ئه‌مرازی نیرینه و میننه، داشۆرینی شار و گوند و عه‌شیره‌ته‌کان و ته‌نانه‌ت هه‌ندیجار هه‌جوی خۆشیان کردوه. بۆ ئه‌وه‌ی ئەم بابته‌وه روون تر بئ، چه‌ند نمونه‌یه‌کی شیعری داشۆرینی ئەم دوو شاعیره له بابته‌ مه‌به‌ستی شیعرییه‌وه دمخ‌رینه‌روو.

نیربازی

یه‌کێک له مه‌به‌سته‌ باو و گرنگه‌کانی شیعری داشۆرین بابته‌ی نیربازییه که ئەگه‌ر خودی کرداره‌که مه‌به‌ست نه‌بووی، ئه‌وه و‌مکو چه‌ک و ئه‌مرازیکی داشۆرین و ریسواکردنی که‌سی به‌رامبه‌ر به‌کارهاتوه. دیوانی شیخ رهزا پره له‌م شیعرا‌نه‌ی که به مه‌به‌ستی نیربازی دارنێراون. زۆر جار به‌هۆی زمانه‌ شیرین و ناگرینه‌که‌ی وینه‌ی هونه‌ری و هه‌ی له‌م بابته‌دا داهیناوه که به جارێک خۆیندنه‌وه هه‌رگیز له‌بیر ناکرین. بۆ نمونه:

شیخ رهزا ده‌لئ:

یه‌هوودی به‌چه‌یه‌یک گرت و لیم برد و نیا خوسا

که تیم نا چاوی نووسا بانگی کرد: یا هه‌زرتی مووسا (شیخ رهزا: ۶۹)

هه‌تیوی لووس و بی تووکم له عومری خۆم گه‌لئ گاه

له سه‌متی سمتی (حمادی)م نه‌برد ئەم هه‌سه‌رته‌م ماوه (شیخ رهزا: ۶۹)

هه‌تیوی خۆیری و مه‌حبووبی ساده

که ده‌ستت کهوت سواری به و پیاده (شیخ رهزا: ۶۹)

لهم دیره شیعرانهدا شیخ رما هونرمندی و وینهسازی خوی پیشانداوه، سمره رای نهوی که به هونرمکانی رهوانیژیش شیعریهتیکه بی وینهی به دهقمان بهخشیوه. بهتایبتهی لهم شیعره ی خوارموهنا نینر لوتکهی داهینانی شیعریهی شیخ رما بهدیاردهکوی.

کیر که هستا، نه له بیگانه دهپرسی نه له خویش

گورزی خوی هر دهوشینی، چ له پاش و چ له پیش

هممه کیریکی قهوی، هیند به کونی تنگا چوو

سهر و چاوی هممو زامدار، پراسوی هممو ریش (شیخ رما: ۸۱)

نیره ج میرزا دهلی:

تو از کونهای گرد لالهزاری یکی را این سفر همراه داری

کنار رستوران قلا نمودی ز کونکنهای تهران در ربودی

به کون کنها زدی کیر از زرنگی نهادی جمله را زیر از زرنگی (ایرج میرزا: ۷۶)

(تو له قون خرهکانی گورپانی لالهزار، نهمجاریان یهکیکت لهگهل خوت هیناوه. نه قون خرمت

له نیربازمهکانی تاران رفاندووه و نیربازمهکانت گاوه و هر همموویانت خستوته ژیر کیرت.)

شیخ رما له بابت نیربازیدا شیعره نیایی هیه و له زوربهی لاپرمکانی دیوانهکهی هر نهبی تاک (فرد)یکت بهرچاو دهکوی. کورتیژی یهکیک له تایهتهدیهکانی شیخ رما لهم جوره شیعرانهیه، بهلام لای نیره ج میرزا بهپنچاونهیه. شیعرهکانی نه شاعیره لهم بابتهدا دریزداری تیکهوتوه. بو نمونه لهم شیعرهیدا که بو (پسر مشهدی) وانا (کوریکی خهکی مشهد) نووسیویتهی نه دریزداریبه باشر بهدیاردهکوی. نه شیعره (۸۳) دیره و تیندا باسی شوخی و ساف و لووسی کوریکی خهکی شاری مشهد دهکا و شیعرهکه بهم دیره شیعرانه دست پندهکا:

دیدم و گفتم ندیده‌اش انگار کنم دل سودازده نگذاشت که این کار کنم

با پسر مشهدی افتاد سر و کار مرا که بنتوانم ازو ترک سر و کار کنم (ایرج میرزا: ۳۷-۴۰)

(چاوم پنی کهوت و گونم گونی پینادم و دهروم، بهلام دلی مالویرانم ریگهی پیندام و ابکم.

نیستاش نیش و کارم کهوته لای کوره مشهدیهک که ناتوانم به ناسانی لئی تپهرم)

به بهراوردکردنی نه شیعره نیره ج میرزا لهگهل نهو شیعره شیخ رما که بو (هتییوکی سنهیی) هونبوتهوه، بهدیاردهکوی لهگهل شیعره (پسر مشهدی)دا یک ناوهروکیان هیه، بهلام شیوازی زمانی و وینهسازی و کورتیری له شیعره شیخ رما ادا بهرچاوه. لهم شیعره شاعیری کورد به شیوازیکی هونری وهسی کوریکی جوانی سنهیی دهکا و دهیخاته بهر سهرمنجهوه و لئی ورد

دهبتهوه و وینهیهکی زور جوان دهخولقینی بهتاییهتی کاتیک که خوی به (سهگی برسی) و (سمتی) کوره سنهیهکیش به (دووگی مهر) دهچوینی. ئەم شیعره بهم جوړه دهسپندهکا:

دوینی شهو بو دهفعی حاجت چومه هممامی غهفور
 ساده روویکی تیا بو سمت و ساقی وهک بلوور
 جیهجی ههروهک موهندیس دامه بهر مهددی نهزهر
 هه له تهوقی سهریهوه تا نووکی پنجهی خوار و ژوور
 وهک سهگی برسی به حسرت سهیری دووگی مهر بکا
 سمتی سیمینیم به چاو گرت تیی فکریام دوور به دوور
 عاقیبهت شهوق و ههوس پهدهی حیجابی پاره کرد
 خوم کوتا دیوانه ئاسا بو سهراپهدهی حوزوور
 ههکه فه مووی مهردمی شاری سنهم، یاربابلم
 هاته گهر دش بی تهوقوف وهک عهمودی لهندههور
 (شوکور مستهفا: ۲۰۱۰، ۶۵-۶۶)

ئهم شیعره تنیا (۵) ډیره و پره له وینهی جوان و هونهی و له ریگهی هونهی کورتیژیدا توانیوییهتی بی پهده و به خیرایی مهسته سههکویهکی به شیوازیک ناراسته بکا که خوینسر یان گوینگر لئی بیزار نهی و تهانته دیمهئیکی زیندوی ناو سروشتیشی وها لیزانانه لهناو دهقهکهدا رننگریژ کردوه که شیعریهتی دهقی شیعری داشورینی شیخ رزا له پلهیهکی زور بهرتر له شیعری شاعیری ئیرانی وانا نیره ج میرزا دادهنی.

داشورینی کاربهدهست و میر و بهگ

شیخ رزا و نیره ج میرزا هندیچار هجوی میر و بهگ و ناغاکانیاں کردوه جا چ پهیومندیان لهگهآیندا ههبووی یان نا و نهویش به هوی جیاواز یان نهونه بهلننیاں پنداون دیاریهکیان بو بننیرن و نهیاناردوه، یان سهرانهیاں نهداوه و هندیچارپش هه خویان هزیان کردوه ههجویان بکهن. لیزه له شیعری ههکامیان تنیا یهک نمونهی شیعری دهخریتهروو:

هیند به تعریف و کینایهت له بنی سینگت بهم
 بهگ نهفهندی به سهراحت له کونی قنگت بهم (شیخ رزا: ۸۲)

بیضههام رنجور شد از بیضهات دور ای وزیر
 پرستی کن گاهگاه از حال رنجور ای وزیر (ایرج میرزا: ۲۸)

(هەر دوو گونم دلتهنگن، چونکه ماوهیهکه له هەر دوو گونی تۆ دوورن، جارجاره ههوالی دلتهنگان بپرسه ئه‌ی وه‌زیر.)

دیوانی شیعری شیخ ره‌زا و ئیره‌ج میرزا پیره له شیعری داشۆرین که به مه‌بهستی جیاواز و به هۆکاری جیاواز و بۆ کهسانی جیاواز هۆنراونه‌توه. لهم چهند شیعری سه‌ره‌ودا تارا ده‌یهک شیواز و زمانی ئهم دوو شاعیره به‌دیارکه‌وتن

ناسته‌کانی داشۆرین لای شیخ ره‌زا و ئیره‌ج میرزا

١: ناستی وشه

ئیره‌دا هه‌ندێ نمونه‌ی شیعری داشۆرینی ئهم دوو شاعیره له چوار چۆیه‌ی ناستی وشه ده‌خه‌رینه‌وو که به ته‌کنیک و شیوازی جو‌راو جو‌ر رازینه‌توه.

١.١. به‌ناژه‌لکردن:

زورجار شاعیر سیفات و تایبه‌تمه‌ندی و شیوه‌ی ناژه‌لان بۆ داشۆرینی کهس یان کهسانیک به‌کارده‌با و به‌مجۆره ئه‌و وشه و ده‌سته‌واژانه‌ی که هیمای ناژه‌لکی دیاریکراون، بۆ نمونه وشه‌ی درنده بۆ گورگ، فیلباز بۆ ریوی، بیس و خه‌بیس بۆ که‌متیار، گێژ بۆ مه‌ر، نه‌فام بۆ که‌ر و ... هتد به‌رده‌ست ده‌کا و ده‌یانده‌ پال که‌سی داشۆردراو. بۆ نمونه لهم شیعری خواره‌ودا شاعیر له‌ریگه‌ی سیفته‌ی دیله‌سه‌گ وه‌سفی ژنی که‌سی داشۆردراو ده‌کا:

بێ‌حه‌یان جو‌مله‌ خسوسه‌ن ژن سۆزانییه‌که‌ی

ره‌وشتی دیله‌سه‌گ و قه‌حه‌یی به‌غدادی هه‌یه (شیخ ره‌زا، ل ١٤٤١)

لهم دیره شیعری خواره‌ودا شیخ ره‌زا به‌ جواندنی سیمای داشۆردراو به‌ ناژه‌ل وه‌سفی (شیخ هۆمه‌ر) ده‌کا و ده‌لی:

ده‌ردی لوقوی گرت له‌ناکاو شیخه‌ توهمه‌ت که‌رکه

ئهو قیافه‌ت حیزمه‌کی هه‌یه‌ت و که‌وو که‌متارمه‌که (شیخ ره‌زا، ل ٥٤١)

وشه‌ی که‌متار، ناوه و ناوی ناژه‌لکه. ئهم ناژه‌له جگه له‌وه‌ی خاوه‌ن سیفاتی ناشرین و دزیوه، له هه‌مان کاتدا په‌یکه‌ریکی ناشرین و نه‌شیوا و قیزونه‌نیشی هه‌یه که شیخ ره‌زا هه‌موویانی به‌رده‌ست کردوه و هه‌جوی شیخ هۆمه‌ری پیکردوه.

له شیعریکه‌دا که شیخ ره‌زا هه‌جوی کاکه‌یه‌کان ده‌کا زۆر به‌ جوانی سیفاتی ناژه‌لی به‌ مه‌بهستی

وسفرکردني داشئور دراو بهكار دها. ئهم سيفاتانهي لهه شيعرهدا بهكاري هنياون، كومهله سيفهتيكي دباري نازه لانن و بهشيوهيكه هونهر يانه خستونيبهته پال مروث و له نهجامدا وينهيكه سهر و گالتهجارانهي كسهكهمان يو دهكيشينهوه.

دهخويني مهرثيهي مالووسي مهحروم

بهكانهي گون رهش و گاهوولي شاخدار

وهكو باران به كلكي پيــــره سهگدا

بهريشي دادمچورئ نهشكــــي خونبار (شنيخ رها، ل ۱۱۷)

ههروهها كسي شينگير، به بهكانهي گون رهش و گاهوولي شاخدار دهچويني. بهكسهر سيماي مروثيكه سهر زلي مل نهستورمان دپته پيش چاو، بهلام له ديروي دوهمدا وينهيكه هونهر يي زور جوان له ريگهه بهر دهستگردني چهند وشهيكه فهر ههنگي وهكو ريش و باران و كلكي سهگيكه بهر باران دهخاتهر وو.

رهنگي كهر دهنگي بهقهر ههينهتي سهگ خوويي چهقل

چاوي كوئر مهخزهني كير، مهقعهدي بهربادي ههيه (شنيخ رها، ل ۱۴۴)

لهه دپرهه خوار مودا شنيخ رها ر محم به خوشي ناكاه و به چواندني خوي به نازهل (ريوي) ههجوي خوي دهكا و وسفي بارودوخي دهردى دووري خوي دهكا، ريك وهكو نهو كاتهه ريوي به تلهموه دهبي و له هاوار دها؛ بهلام چ بهتلهموه بوونيك:

ههر واقه و اقي دلمه به دهستي فيراقهوه

وهك ريوي كه ههر دوو گوني ببني به فاقهوه (شنيخ رها: ۸۲)

لهه بابتهدا (نيرهج ميرزا)ش چيوا له شنيخ رها دوانهكهوتوه و داشئور دراوانى خوي زورجار به نازهل چواندوه و لهه بوارهدا وينهه زور جوان و نايابي نهفراندوه. به نايبهتي له چواندني شنيخ و زاهيد و سوقيه دنياپرستهكان به نازله سپله و چاو برسپيهكان دهستي نهپاراستوه. لهه شيعرهه خوار مودا نيرهج ميرزا (هزرتي شنيخ) به پشيلهيكه چاو برسي دهچوويني كه چاوي له نامووسي خهلكه:

به زهد گربه شبيهست زهد حضرت شنيخ

نه بلکه گربه تشبه به آن جناب کند

اگر ز آب کمی دست گریه تر گردد

بسی تکاند و بر خشکیش شتاب کند

ولی چو چشم حریصش فند به ماهی حوض

ز سینه تا دم خود را درون آب کند (دیوانی ایرج میرزا: ۱۳)

زوهدی شیخ له زوهدی پشیله دهچی، نا بهلکو پشیله لهو بهریزه دهچی. نهگهر پشیله دهستی همدیک تهر بی، دهستی خوی دتهکنینی تاکو زوو ناومکهی لئینیتوه. بهلام کاتیک چاوه برسپیهکانی به ماسی ناو حموزی ناو بکهوئ، خوی تیئهآدهداته ناو ناو. مهبهستی ئیره ج میرزا لئیردا ئهوهیه شیخی زاهدی ریاباز کاتیک لهناو خهلهکه دورهپهریزی دهکا لهوهی دهستی به دهستی نافرمتیک بکهوئ، بهلام که بوی ههلهکهوئ دهستی لی ناپاریزی.

۱. ۲. یاریکردن به وشه:

یهکیک له تاییهتمهئدییهکانی هونهری داشورین له شیعردا، یاریکردن به وشهیه. لئیردا هونهر و لئهاتووایی شاعیر دهردهکهوئ. شیخ رهزا و ئیره ج میرزا ماموستای ئهم هونهر من.

شیخ رهزا له شیعریکدا مهبهستیییهتی سووکه ههجوئیکی سهیدهکانی جهباری بکا، بهلام حمزناکا پهردی لئههلمالی بویه له ریگهی هونهری یاریکردن به وشه ههلهآدهدا دلی خوی ناسوده بکا:

وام ئهزانی ئیوه ساداتن مهعاشتان نابرن

داخی داخانم (جهباری) خو له ئیوهشیان بری (شیخ رهزا، ل ۶۷)

شیخ رهزا لئیردا به هینانی (له ئیوهشیان بری) دوو مهبهستی ههیه که مهبهسته سهههکییهکهی برینی نامرازی نئیرینهیه. له زانستی رهوانئیزیدا ئهم هونهره به (پوشین) ناسراوه و له راستیدا جور هونهریکی شیعریهیه که له ریگهی یاریکردن به وشه جیههچی دهکرئ.

ئهسپهکهت دهرکرد له دهستم وا دهریغ بو ئهسپه کویت

سنگهکهی ماوه (کهریم خان) پئیم بلئی بیکوتمه کویت (شیخ رهزا: ۶۷)

یهکیکی تر له شیواز مکانی یاریکردن به وشه له هونهری رهگهز دوزیدا بهرجهسته دهبن که شیخ رهزا ئهم هونهرهشی زور به لئهاتووایی بهکارهیناوه. وشه (کویت) له نیوه دئیری یهکهم بو ناساندنی جورئ ئهسپ دهگهر ئیتهوه، بهلام (کویت) ی نیوه دئیری دووم به مانای (چ جیگهیهک) بیان (چ شوئینیک) له دئیره شیعرهکهدا جیگیر کراوه. کهواته به یاریکردن به دوو وشه (کویت) شیعریهتیکیی نمونهبی به دهقهکه بهخشیهوه که له بنچینهدا مهبهسته شیعریهکهی داشورینی (کهریم خانه)ه.

نهمبازی بوو تراندنی، نیستا گوتی بهاره

تاریخی دهرنهینا، تاریخی دهرنهینا (شیخ رما: ۷۰)

لهم دیره شيعرهدا لوتکهی داهینانی هونری شیخ رما له بواړی داشئورين بیژیدا بهديار دهکوی. ديسان سوودی له هونری رمگزدوزی وهرگرتوه و له ریگهی یاریکردن به وشه، وینهیکی نایاب و جوانی داهیناوه.

نیرهج میرزا لهو شاعیرانهبه که له ریگهی یاریکردن به وشه، هملی نهمیداوه که پره به شيعرپیهتی دهقی شيعرهمانی له بواړی داشئوريندا بدا، بهلام و هکو شیخ رما لهم بوارهدا سمرکهوتوو نهبووه. نهموی شیخ رما دهبیژئی، دروستکراو و پهستینراو نییه، بهلام لای نیرهج میرزا له زور شویندا زور لهخو کردن بهدیدهکری. نهم شاعیره نیرانییه قهسیدهکانی زور دور و دریز و دریز دادرن، بویه تاکو دهپژئته سمر بابتهی سمرهکی که داشئورينه زور بابتهی تر دورورژئتی، همرچی شیخ رما یه و هکو خوی دملی: داشئورينهکانی کورت و موختهسمرن. نیرج میرزا لهم شيعرهی خوارهدا که گازنده له بالاپوشی نافرمان دهکا کومهلک تهکنیک و شیوازی هونری بو نهمراندنی وینهی جوان به مهبهستی داشئورين بهردهست کردوه، ههمدی وینهی جوان و ههمدیکیشی زور ناسایین. بو نمونه:

سر و ته چون بسته در کوچه آبی

تو خانم جان نه، بادنجان مایی (نیرهج میرزا: ۸۳)

(وهها سمر و بن و جهستهی خوت داپوشیوه کاتیک به کولاندا تیدهپیری، تو خاتونی نیمه نانا، بهلکو باینجانی نیمهی.)

نیرهج میرزا گازنده له نهمیتهیکی کومهلگهی خوی دهکا که بالاپوشی نافرمانه و لهم دیره شيعره به یاریکردن به وشه (خانم جان) و (بادنجان) وینهیکی جوان دهخولقینی و پنیوايه نهمو چارشویه رمشهی که نافرمان خویانی پیدا دهپوشن، پهیکهری جوانی نافرمت و هکو باینجان، ناشرین و ناریک پیشان دهدا.

ههر له داشئورینی بالاپوشیدا ديسان نیرهج میرزا وینهیکی جوان له ریگهی یاریکردن به وشه دهخولقینی. لهم دیره شيعرهی خوارهدا نهم شاعیره بابتهی دژیهکی له شیوازی ژبانی دوو توژی کومهلگه بهرورد دهکا و نینجا مهبهسته شيعرپیهکهی ناراسته دهکا.

زنان در شهرها چادر نشینند

ولی چادر نشینان غیر اینند (نیرهج میرزا: ۸۴)

(ژنانی شارستانی و شارنشین له شارد لهناو چارشویدا دادهنیشن، واتا چارشو له سمر دهنین، بهلام ژنانی دهوارنشین و کوچمر بهم شیوازمین.)

نهم وینهسازیه زور جوان و نایابه، چونکه شاعیر وشه (چادرنشین) له ریگهی هونری رمگزدوزی بهرجهسته کردوه و شيعرپیهتی دهکهی به پلهیکی زور، بهرز کردوتهوه. له نیوهی پهکهدا (چادرنشین) بریتیه له: چارشو لهسمر، بالاپوش. له نیوهی دوهمدا بریتیه له: دهوارنشین و

کۆچمەری. لە ڕێگەیی ئەم هونەرە، خەلک و تێروانین و جیهانبینی خەلکی شاری دەشواتەوه. بێیاندهانی، ئیوه که شارستانین و پێشکەوتوون ئافرهتەکانتان لەناو چارشتیدا شار دۆتەوه، بەلام خەلکی کۆچمەری و دەوارنشین که به دواکەوتوو دادمزرین، ڕێگه به ئافرهتەکانیان دەدەن سەر بەست بن و خۆیان دانەپۆشن.

۱. ۳. بەکاربردنی وشەیی تابۆ و قەدەغە:

هەر دوو شاعیری کورد و ئێرانی لە بەکاربردنی وشەیی تابۆ و قەدەغەدا ملکهجی هیچ جۆره سانسۆریک لە سەر ناستی و شەدا نەبوونه و بە دلی خۆیان و لە کوئ به پێوستیان زانیی، ئەم و شانەیان بەکار هێناوه. کۆمەلگەیی کوردی و کۆمەلگەیی ئەوسای ئێرانی، لە گۆکردن و بیستنی ئەم جۆره و شانە جۆره شەرم و بەر بەستێکی کۆمەلایەتییان لە ناخۆدا هەبووه و چ لە سەردەمی ژیانی ئەم دوو شاعیره و چ لە دواي مردنیان و لە کاتی ئیستاشدا زۆریک لە توێژەران و خەلکی ئاسایی به شەرمەوه ناوی ئەم دوو شاعیره دینن.

شیخ رەزا وشەیی تابۆ و قەدەغەکراوی بەمەبەستی بەرگریکردن و هێرشکردنە سەر نەیارانی بەکار هێناوه و زۆر جار لە ڕێگەیی ئەم و شانە وینەیی زۆر جوان و هونەریانەیی خولقاندووه. بۆ نموونه لەم شیعەری خوار مودا شیخ رەزا به هینانی وشەیی تابۆ (مستەفا بەگ) دەشواتەوه و هاوکات وینەییکی جوانی گالتهجارانەشی بەدییهیناوه:

لە بەگ و ابوو که من ماتم فشی کرد
 که من هەستام ئەم داماو فشی کرد
 گەهێ سەیرانی سەر گون بوو گەهێ کێز
 حەقیقەت مستەفا بەگ گەردشی کرد
 دەبوو باوکی سەگی ناو نایە ئەمما
 بەگی ناو نا قور مساغ باغنشی کرد (شیخ رەزا: ۶۱)

لەم پارچه شیعەری خوار مودا ئیتر شیخ رەزا لە داشۆرینیکی ئاشکرادا به بەکار هینانی وشەیی تابۆ و قەدەغەکراو، هێرش دەکاتە سەر (نەفەندی بەسره) که لە کەر کووک فەرمانبەری میریی بووه. شاعیر لە ڕێگەیی ئەم و شانە دەسهلاتی خۆی دەسەپینن و چاوی داشۆردراوی پێدەشکینن. هەر وهه له کۆتاییدا به چواندنی ئەم کەسه به بەغدا و چواندنی (مەقەدی) به (بەحر) و (گونی) به بەلم و (کێزی) به پرد، وینەییکی بەر هەست دەکیشیتەوه.

ئیره گایان ژنەکەیی نەفەندی بەسره
 ئیسته بۆ (بەسره) دەچن (بعد خراب البصره)
 هینده گهواده گەر ئەولادی له پێش چاوی بگیی
 ریشی رادەگرن کهها کێر و گونی پێ بسره

عہنی به غدایه بهخوی چونکه لمبر ناوی مہنی

مہقعدی بهحره، گونسی قایغه، کیزی جسره (شیخ رمزا: ۸۳)

لہم دیره شیعری خوارموه دا دیسان شیخ رمزا وشہی تہواو قہدہغہکراو بهکار دینی و دست به دہمیہوہ ناگری و وشہیہکی ناسابی له دہمی کہسبیک دہقوزیتہوہ که ویستویہتی تالہبانیہکان ریسوا بکا و گوتویہتی: ((نہم تالہبانیانہ چین به کہوچکیک شورا نہم ہموو خہلقہیان راکنشاوہ لای خویان، من له جیاتی شورا دہعومتی (قوزی) نہکم.)) شیخ رمزا نہم وشہی (قوزی)یہی ہلقوستووتہوہ و به زیرمکی خوی نہم شیعری داناوہ:

یہکتري دہعوت نہکن نہہلی دیانہت به قوزی

کورپی موفتی به قنگی، خانمی دایکی به قوزی (شیخ رمزا: ۲۱۳)

نیره ج میرزا له شیعری داشورینہکانیدا زورجار وشہی تابو و قہدہغہکراوی بهکار ہیناوہ، بهلام به برآورد به شیخ رمزا، نہ له ریژہ و نہ له شیوازی بهکار ہیناندا دہستی به شیخ رمزا نہگہشتوہ. لہم شیعری خوارموه دا شاعیر ہولیداوہ نیدانہی دیاردهی نیربازی بکا و له ریگہی ہستی نیشتمانپہروہری نامانجی نہوہیہ کہ بابہتی (مببازی) لہگہل (نیربازی) دا برآورد بکا.

تو طعم کوس نمی دانی که چونست

والا تف کنی بر هر چه کونست

در آن محفل که باشد فرج گلگون

ز کون صحبت مکن، گہ می خورد کون

ترا اصل وطن کوس بود کون چيست

چرا حب وطن اندر دلت نيست

مگر حس وطن خواهی نداری

که کوس را در ردیف کون شماری (ایرج میرزا: ۷۸-۷۹)

(تو نازانی تام و چیژی قوز چونه، نہگینا تف له ہموو قونیک دہکہی. لہو کورہی که قوزی و مک سورہگولی لینی، باسی قون مہکہ، گو دہخوا قون. نیشتمانی تو قوزہ قون چیبہ؟ بو خوشہیستی نیشتمان له دلندا نیہ. مہگہر ہستی نیشتمانپہروہریت نیہ، کہ قوز له ریزی قون دادہنتی.)

زور شیعری تری داشورین له دیوانی نیره ج میرزادا بہدیدہکرین کہ وشہی تابو و قہدہغہکراوی تیدا بهکار براوہ، بهلام ہیچ کامیان لہم نمونہی سہروہ تیناپہرن و ہس بہم شیوازہ دہرکہوتون. له ریگہی برآوردکردنی شیعریکانی شیخ رمزا و نیره ج میرزا له بابہتی وشہی تابو و قہدہغہکراوہ ناشکرایہ کہ شاعیری کورد لیزانتر بووہ و نہو وینہ جوانہی کہ له نہجامی نہم جورہ وشانہ خولقاندوونی، وشہ قہدہغہکراوہکانی له پراویز داناوہ و خوینہر پتر سہرنجی بو وینہ ہونہریہکہ کیش دہی، له برامیردا له شیعری شاعیری نیرانیدا وشہ قہدہغہکراوہکان زہقترن و وینہ شیعریہکان نہوہندہ سہرنجر اکیش نین نہومندی وشہکان ہوشی خوینہر بو لای خوی کیش دہکا.

۲- ناستی نه‌دهبی:

ناستی نه‌دهبی له شیعردا خوی له فورم و وینهی شیعبییدا ده‌بینیته‌وه. فورم یان روخسار نه‌ه بابته‌یه که شیوازی شیعر و ناوهرۆکی شیعبی پیده‌ناسریتته‌وه. بۆ نمونه قالب و فورمی شیعبی داستانی، به زۆری قه‌سیده‌یه. غمزهل فورمی شیعبی لیریکی و نه‌ویندارییه. مه‌سنه‌وی (جووت سه‌روا) فورمی چیرۆک و حکایه‌ت و نه‌دهبی ته‌علیمییه. که‌واته فورم و روخسار له نه‌دهبی کلاسیکدا تاراده‌یه‌کی زۆر ناوهرۆکی شیعبی ده‌سنیشان ده‌کا، به‌لام به‌پینی سه‌رده‌م زۆر جار لادان له‌م به‌نهمایه‌ کراره و شاعیران پیه‌یه‌ه پابه‌ند نه‌بوونه. شیخ ره‌زا و ئیره‌ج میرزا له‌ به‌ نامانج گه‌باندنی مه‌به‌سته شیعبییه داشۆرینه‌کانیان، زۆربه‌ی نه‌م فورمانه‌یان تاقیکردۆته‌وه، به‌تایبه‌تی شیخ ره‌زا له‌م بو‌اره‌دا پیش ئیره‌ج میرزا ده‌که‌وئ. وینه‌ی شیعبی له‌ نامانجی به‌رده‌سکردنی زمان و هونه‌ره‌کانی ره‌وانبیزی و لادانه‌ زمانیه‌یه‌کان به‌دیدن. له‌م پیناوه‌دا هونه‌ره‌کانی ره‌وانبیزی ده‌وری سه‌ره‌کی ده‌بینن و شاعیری داشۆرینه‌بیزی له‌ ناراسته‌کردنی مه‌به‌سته‌کانیدا ده‌ستی بۆ زۆربه‌ی نه‌م هونه‌ره‌انه‌ درێژکردوه، تا‌کو جوانترین وینه‌ شیعبییه‌کان له‌م بو‌اره‌دا به‌دیدن. چ شیخ ره‌زا و چ ئیره‌ج میرزا له‌م بابته‌دا دا‌هینه‌ه بوونه و بۆیه شیعبه‌ داشۆرینه‌کانیان به‌ وینه‌ی شیعبی هه‌رگیز نه‌بینراو و نایاب رازاندۆته‌وه.

۱.۲. فورم:

فورم یان روخساری شیعبی له‌ هه‌ر سه‌رده‌م‌یکدا تاییه‌تمه‌ندی خوی هه‌یه. به‌ مانایه‌کی تر له‌ سه‌رده‌م و له‌ چوارچۆیه‌ی ریبازی نه‌ده‌بی جیاوازا، فورمی جیاوازی نه‌ده‌بیش له‌ لایه‌ن شاعیرانه‌وه په‌سند کراره. فورم و روخساری شیعبی داشۆرینه‌ له‌ نه‌ده‌بی کوندا پتر له‌ قه‌سیده و پارچه‌(قطعه) دا‌رێژراوه. له‌ دیوانی هه‌ردوو شاعیردا قه‌سیده، دووبه‌یتی، پارچه، جووت سه‌روا، چوارین و تاک به‌ مه‌به‌ستی دا‌رشتنی شیعبی داشۆرینه‌ به‌کاربراون.

دیوانی شیخ ره‌زا پره له‌ شیعبی داشۆرینه‌ که به‌ ناشکرا و نانشکرا، به‌ به‌کاره‌ینانی وشه‌ی قه‌ده‌غه‌کراو و وشه‌ی ناسایی خه‌لکی به‌ر مه‌حمه‌تی زمانی که‌وتون. نه‌م شیعبه‌ داشۆرینه‌ به‌پینی قالب و فورمی جیاواز دا‌رێژراون. له‌ بابته‌ فورم و روخساری نه‌ده‌بیه‌وه شیخ ره‌زا له‌ شیعبه‌ کوردیه‌یه‌کانیدا زۆریک له‌ فورمه‌ کلاسیکه‌کانی به‌سه‌ر کردۆته‌وه، له‌وانه (قه‌سیده، پارچه، دووبه‌یتی، چوارین، تاک) که هه‌رکام له‌م فورمانه‌ی به‌ رێژه‌ی جیاواز به‌کاربردون. بۆ نمونه (۲۹ قه‌سیده، ۳۵ چوارین، ۸۸ تاک، ۲ دووبه‌یتی، ۱ پارچه) که به‌سه‌ریه‌که‌وه ۱۶۵ شیعبی داشۆرینه‌ ده‌کا. نه‌و داشۆرینه‌یه‌ به‌ شیوه‌ی تاک تۆمار کراون ژماره‌یه‌کانی له‌وانی دی پتره و پیده‌چی به‌ هۆی نه‌وه‌ی ((شیخ ره‌زا شیعبه‌کانی خۆی نه‌ده‌نوسیه‌وه زۆربه‌ی شیعبه‌کانی فه‌وتابن.)) نه‌م تاکانه‌ یادگاری نه‌و شیعبه‌ فه‌وتاننه‌ن که تاک تاک له‌ لایه‌ن هه‌ندئ که‌سه‌وه پارێزرابن که لایه‌نگری شیخ ره‌زا بوونه.

فورم و روخساری شیعبه‌ داشۆرینه‌کانی ئیره‌ج میرزا و مه‌کو شیخ ره‌زا له‌ سه‌ر شیوازی نه‌ده‌بی کلاسیک بنیاتنراون که به‌زۆری (قه‌سیده، پارچه، مه‌سنه‌وی و چوارین) و ژماره‌یه‌کانیان بریتین له‌: (۶ قه‌سیده، ۱۲ پارچه، ۱۱ مه‌سنه‌وی و ۱ چوارین) که به‌سه‌ر یه‌که‌وه ۳۰ شیعبی داشۆرینه‌ پیکدینن. روخسار و فورمی نه‌ده‌بی شیعبه‌ داشۆرینه‌کانی ئیره‌ج میرزا چ له‌ رووی جووری فورمه‌کان و چ له‌ رووی ژماره‌ی شیعبه‌کان به‌ به‌ر اورکردن له‌گه‌ل شیعبه‌ داشۆرینه‌کانی شیخ ره‌زا جیاوازن. شاعیری کورد فورمی زیاتری به‌کاره‌یناوه و هه‌روه‌ها ژماره‌ی شیعبه‌کانیشی گه‌لێک پترن، به‌لام ئیره‌ج میرزا له‌ قالبی مه‌سنه‌ویدا ژماره‌یه‌ک حکایه‌تی له‌سه‌ر زاری گیانداران به‌ شیوه‌ی شیعبه‌ دا‌رشتوه که تیییدا زۆر دیارده‌ی دزیو و پیشه و که‌سانی دیاریکراوی ناو کۆمه‌لگه‌ی شوشتۆته‌وه، که نه‌م بابته‌ لای شیخ ره‌زا به‌دیناکری. هه‌روه‌ها ئیره‌ج مه‌سنه‌وییه‌کی به‌ناویانگ به‌ناوی (عارفانه‌ی) نووسیه‌وه که زۆربه‌ی شیعبه‌ داشۆرینه‌کانی له‌م مه‌سنه‌وییه‌ دووردرێژدا ناراسته‌ی داشۆرینه‌وه‌مان کردوه.

۲.۲. وينه‌ی شيعری:

له ريگه‌ی هونرمکاني رومانبيژي و مکو، خواستن، درکه، دژيک، رمگمزدوزي، پوښين و... هند پيکدي. نم بابته خوي له شيعريه‌ی ده‌قدا بهر جهسته دهکا که له ريگه‌ی لاداني زماني جيبه‌جی دهکړي. کهواته وينه‌ی شيعري په پيوهنديبه‌ی راسته‌خوي به زماني نه‌دهبييه‌وه هه‌يه. (د. نيدرريس عه‌بدوللا) له کتبي (شيوازگه‌ری لادان) دا نمازه به‌وه دهکا که ((زماني نه‌دهبي زمانيکي جواني فورسکراوه... به گه‌لي گه‌مه‌ی زماني، هه‌ليژار دني وشه و دهربرين و شيوازي ناوازه، لادان له بنهما سره‌مکيبه‌کاني زمان بهر هم ديت.)) [نيدرريس عه‌بدوللا: ۲۰۱۳، ۲۸] له راستيدا چ شيخ رما و چ نيره ج ميرزا له مه‌وداي شيعري داشوريندا خاوه‌ن زمانيکي نه‌دهبي چروپر و بهرشتن، بويه دميان وينه‌ی جواني شيعرييان به‌هوي هونرمکاني رومانبيژي و لاداني زماني نه‌فراوندوه. سه‌رمتا چهند نمونه‌يه‌ک له هونرمکاني رومانبيژي و نيچا چهند نمونه‌يه‌ک له هونرمه جياجياکاني جوانکاري لاي نم دوو شاعيره دمخرينه‌روو و بهرورد دمکړين. ناکړي له تويژينه‌ميه‌دا هه‌موو هونرمکان دسنيشان بکړين و بهرورد بکړين، بويه له هر به‌شيکيان سي جور وهرگيراون. له بابته‌ی هونرمکاني رومانبيژيدا (چواندن، خواستن، درکه) و له بابته‌ی هونرمکاني جوانکاري‌دا (رمگمزدوزي، پوښين و پيچ‌وپه‌خس) له ناو شيعره داشورينه‌کاني نم دوو شاعيره کاريان له‌سه‌ر دهکړي.

۱.۲.۲. رومانبيژي

۱.۱.۲.۲. چواندن:

چواندن بريټيه له چواندني شتيک به شتيکي دي که له سيفه‌تپيکدا يان زياتر هاوبه‌ش بن. [موحسين نه‌حمده: ۲۰۱۳، ۱۲۰] نامانچ له چواندن نه‌ويه که مه‌به‌ستي شاعير له شيعره‌که‌يدا روون و ناشکرايي و گوڼگر و خونرم بنج و به‌واني ماناکه‌ی ده‌سکوي. چواندن له‌سه‌ر بنه‌ماي چهند بنه‌رمتيکدا بنيات دهنري که بريټين له: ((لنچوو، له‌چوو، رووي لنچچوون، نه‌راز)) [عزيرز گه‌ردی: ۱۹۷۲، ۲۵] له خوارموه به چهند نمونه‌يه‌ک نم هونرمه له شيعري داشوريني شيخ رما و نيره ج ميرزا دمخرينه‌روو.

و مکو باران به‌کلکي پيره سه‌گدا

به ريشي داده‌چوري نه‌شکي خونبار (شيخ رما: ۱۱۷)

له‌م ديزه شيعره‌دا کاتيک که شيخ رما هه‌جوي شينگيري کاکه‌بي دهکا، (ريشي) شينگير به (کلکي سه‌گي پير) ده‌چويني و (فرميسک - نه‌شکي) شينگير به (باران) ده‌چويني. رووي لنچچوونه‌که نه‌و (ناوه قيزموه‌ن) ميه که به ريش و کلکي سه‌گي پيردا ده‌چورينه‌ خوارموه.

کوني و حيز بووه مانه‌ندي ره‌شيد ته‌بعي رما

هيند له‌به‌ر جه‌وري فه‌له‌ک خاتري ناشادي هه‌يه (شيخ رما: ۱۴۴)

شَیخ رَها (تَمَبَع و سَرُووشْت) ی خَوی به (تَمَبَع) ی رَهشید دَمچوئینی و رَووی لَیکچوونیش بَو (کونی و حیزبوونی نَم تَمَبَعانه) دهگه‌رِیتَه‌ه. به‌و مانایه که تَمَبَع و سَرُووشْت و به‌هره‌ی شَیخ رَها نِیتر و مکو جاران ساز و جینگیر نییه.

به‌هری ناودانی مه‌زعه‌ی فهرجی

جووته گون، جوگه‌یه کیر ناودیر (شَیخ رَها: ۲۱۴)

(فهرج) ی به (کینگه) چواندوه و (جووته گون) ی به (جوگه‌ی ناو) و (کیر) یش به (ناودیر). لیره‌دا شَیخ رَها و ینه‌یه‌کی زور جوانی له ریگه‌ی نَم چواندانه کیشاوتَه‌ه که به‌کسه‌ر خه‌یالی خوینهر و گوئگر بَو بنجی مهبه‌ست ریبه‌ری دهکا.

عه‌ینی به‌غدایه به خوی چونکه له‌به‌ر ناوی مه‌نی

مه‌قعه‌دی به‌هره، گونی قایغه، کیری جسه‌ه (شَیخ رَها: ۸۳)

(کله‌سی داشوردراو) به شاری (به‌غدا) دَمچوئینی و نامازه به‌وه دَدا که نَمه‌ندمیان گاهه که ناوی مه‌نی نَمه‌نده له‌بنی گلی خوار دۆتَه‌ه که به‌هۆیه‌ه (قوونی – مه‌قعه‌دی) له (به‌هر – دهریا) ده‌چی و (گونی) له (به‌لم) و (کیری) له (جسه‌ه – پرد) ده‌چی. دیسان شَیخ رَها له‌م دیره شیعردا چهند شتیکی به‌چهند شتیکی تر چواندوه و نَمه‌ی مهبه‌ستی بووه له ریگه‌ی چواندن به شتیاو‌زیکه هونهری بَو و هرگری گواستوتَه‌ه و گوئگر و خوینهریش هر زوو په‌ی به هۆکاری چواندنه‌کان دَبا.

کوزی (یایه‌ه) نه‌گه‌زئ کیر و مکو گاز به‌ری عه‌سه‌ی پانه و مکو ده‌شتی حیجاز قیتکه‌ییکی هه‌یه و مکه‌گردی (ده‌ماوند) نه‌علا پر له هیلانه که و قه‌شقه‌ر و کوتر و باز (شَیخ رَها: ۲۴۹)

له دیری یه‌که‌مدا شَیخ رَها (کوزی دایکی داشوردراو) به (ده‌شتی حیجاز) دَمچوئینه‌ئ له (پان و پوری) دا و له دیری دووه‌مدا (قیتکه‌ی کوزه‌که) له کبوی (ده‌ماوند) دَمچوئینی که لوتکه‌یه‌کی به‌رزه له زنجیره چپای نه‌لبورز و بالنده‌کانی و مکو (که، کوتر و باز) هیلانه‌یان له‌سه‌ر کردوه و شاعیر بئیبویه که کیری خه‌لکی نَمه‌نده له‌سه‌ر نَم کوزه نیشتووته‌ه که و مکو نَم بالنده‌هیلانه‌یان له‌سه‌ر دا کردوه.

کۆنه حیزی شاری به‌غدا لیم حه‌رام بی شاعیری

گه‌ر کوزی خوشکت و مکو نه‌یوانی کيسرا شقه‌ن نه‌که‌م (شَیخ رَها: ۲۴۴)

لیره‌دا شاعیر و ینه‌یه‌کی جوانی به‌هۆی چواندنی (کوزی خوشکی داشوردراو) به (نه‌یوانی کيسرا)

خولفاندووه. حه کایه تیک ههیه که کاتیک پیغمه میری نیسلام له دایکده بی نیوانی کیسرا شفق ده بی و نهم شفق بوونه ههتا کۆتایی سه رده می ساسانییه کان و روو خانیان له سه رده ستی سوپای نیسلام هه هه بووه. بویه لیره دا شیخ رها نهم وینه شیعیریه و مرده گری و وینه میکی جوانتری شیعیری پی دادر پز پته وه. نهویش (شه قکردنی) کوزی خوشکی داشوردراوه و مکو نهوانی کیسرا که بیشتر شفق بووه.

نیره ج میرزاش و مکو شیخ رها له ریگه می هونه می چواندن ده فتری شیعیره داشورینه کانی رازاندوتته وه، نه گه چی له وردبینی و وردبیزیدا له دوی شیخ رها وهیه، به لام چواندنه کانی به گشتی جوان و هونه رین. بو نمونه:

کون صافی بود لیکن میکروب سوزاک داشت

همچو هری کو بود در جام بلور ای وزیر (ایرج میرزا: ۲۸)

(قوونیککی ساف و لووس بوو، به لام میکروبی سووزاکی هه بوو، هه ریگ و مکو نهو ژه ره می رژیته ناو جامیکی بلوورین و سافی شووسه ییدا کاکای و مزیر.)

لهم دیره شیعه ردا (کون و اتا قوون) له (بلوور و اتا جامی شووشه می) چوینراوه و رووی لیکچوون (سافی)یه و (همجو و اتا و مکو)ش (نامرازی چواندنه). به و اتایه کی وردتر قوون له ساف و لووسیدا به جامی بلوورین چوینراوه.

اگر کون زیر دست و پا بریزد به جان تو که کیرم برنخیزد

بسان جوجه از بیضه جسته شود سر تا نموده راست، خسته (ایرج میرزا: ۷۷)

(نه گه قوون نهونده زور بی و بکهوئته بن دهست و پنیان، سویند به گیانی تو کیرم ره پ نابی. و مکو جوجه می له هیلکه دهه چوو، تاکو سه می به رز بکاته وه دهکوه و ماندوو ده بی.)

له دیری دوومه دا شاعیر (کیر)ی خوی به (جوجه و اتا جوجه)یه که دمچوینی که تازه له هیلکه دهه چووبی و نهونده بی هیز بی که هیشتا سه می دهه نه کردوو و سه می به رز نه کردوتته وه، ماندوو ده بی و ملی پیدا شور ده بیته وه. رووی لیکچوون (بی هیزی) و (بسان و اتا و مکو) نامرازه.

چو باشد ملک ایران محشر خر

خر نر می سپوزد بر خر نر (ایرج میرزا: ۷۸)

(له به سه نهوهی و لاتی نیران پر له که ره، بویه نیره که سه ساری نیره که سه ده بی.)

لهم دیره شیعه ردا شاعیر (ملک ایران) و اتا (ولاتی نیران) به (محشر خر) و اتا (هه شری نیره که سه) دمچوینی، لیره دهه مه به ستی نهوهیه که خه لکی نیران خه میکی نیربازین و که سه گهل کوبوونه ته وه له

چارچبوهی نیشتمانیک و چۆن نیره‌کس سواری نیره‌کس ده‌بی، خه‌لکی ئیرانیش بهم شنبوزه کاری نیربازی ده‌کمن و سواری یه‌کتری ده‌بن.

دیده‌ام من ربع مسکون را، برادر جان من!

در تمام ربع مسکون این چنین کون هیچ نیست

کوه نور است آن کفل در پشت آن دریای نور

کوه و دریایی چنین در ربع مسکون هیچ نیست (ایرج میرزا: ۱۷۰)

(برا گیان چارنگه‌کی سهر ز موبم ببینوه و له گشت شوینه‌کانی ئەم چارنگه، هیچ قوونیکه ئەو‌های لینییه. کئوی نوره ئەم سمته و ده‌ریای نووریش ده‌کموئته پشتییه‌وه، هه‌رگیز هیچ چیا و ده‌ریاییکی ئەو‌ها له هیچ شوئینیکه ئەو ز موبیه نییه.)

لهم شیعردا شاعیر (قوونی) داشۆردراوی به (چپای نوور) چواندوو و رووی لیکچوونیان بریتیه له قیتی و ساف و بیگه‌ردی.

به به‌راوردکردنی ئەم چهند نمونه‌ی هونه‌ری چواندن له شیعره داشۆرینه‌کانی شیخ ره‌زا و ئیره‌ج میرزا ئەوه به‌دیارده‌کموئ، که شاعیری کورد له جیبه‌جی کردنی ئەم هونه‌ره و ئەفراندنی وینه‌ی جوانی شیعریی سهر و گه‌ردنیک له شاعیری ئیرانی به‌رزته؛ چونکه شیخ ره‌زا داهینان ده‌کا و ته‌نبا مه‌به‌ستی ئەوه نییه که شتیک به شتیکه‌ی تر بچوئین، به‌لکو هه‌ولده‌دا وینه‌ی جوان و ته‌ر و تازمش به‌دیئین. له به‌رامبه‌ردا ئیره‌ج میرزا به‌گشتی به شیوه‌یه‌کی ئاسایی و ساده شته‌کان به یه‌ک ده‌چوئین و له‌چاو چواندنه‌کانی شیخ ره‌زا که‌متر هه‌ستی و هه‌رگر ده‌بزوئین.

۲.۱.۲.۲. درکه:

درکه بریتیه له‌وه‌ی راسته‌خۆ ناوی شتیک نه‌هینرئ، به‌لکو ئاماژه به شتیکه‌ی تر بکری که په‌یوه‌ندی به مانای یه‌که‌مه‌وه هه‌بی و له ریگه‌ی ئەو مانا باسکراوه ئەو مانایه به‌ده‌سته‌بکری که هیمای بۆ کراوه. [عزیز گه‌ردی: ۱۹۷۲، ۸۸] هه‌م شیخ ره‌زا و هه‌م ئیره‌ج میرزا له داشۆریندا ئەم هونه‌رمیان زۆر به‌کاره‌یناوه و له خواروه چهند نمونه‌یه‌کی شیعری داشۆرینی ئەم دوو شاعیره ده‌هینینه‌وه که به مه‌به‌ستی داشۆرین سوودیان له هونه‌ری درکه و هه‌رگرتوو و پیکه‌ویان به‌راورد ده‌کهن.

سهر و چاوی هه‌موو زامدار، و هکو سیواکی مه‌لا

پرچی نه‌فشانه له‌سه‌ر پشتی ملی و هک ده‌روئش (شیخ ره‌زا: ۸۱)

لهم ئیره‌ج شیعردا شیخ ره‌زا له ریگه‌ی هیماکردن بۆ مانایه‌کی مه‌به‌ستدار هیمای بۆ شتیک ده‌کا که

راسته خوځ ناوی نابا، به لکو کومه له سیفاتیک دمخاتپروو که له مانای په کمیدا دیاره چپیه، به لام نهی مانا و مهبسته هی که راسته خوځ ناماژه هی بو نه کردووه و له راستیدا مهبسته نییه تی به هوی نهی سیفته دیارانه به دیار دهکوهی. شاعیر له ریگهی دهسته واژه هی (سروچاوی هه موو زامدار و پرچی نه فشانه له سمر پشته ملی) دهیوئ مانا سمر هکیه که هی که هه مان (کیر)ی خو به تی بخاتپروو.

چه کمه یی سووری له پندابوو به جارئ زهردی کرد

تس له ملیون تپیری کرد، تر گه یشته سهد هزار (شیخ رمزا: ۱۰۴)

لهم دیره شاعرده شاعیر به هینانی رسته یی (چه کمه یی سووری له پندابوو به جارئ زهردی کرد) به درکه وه ناماژه به وه دهکا که به هوی ترس و توقانه وه داشور دراو خوی بو نه گراوه و گوی به خویدا کردووه. هه روه ها له نیوه دیری دوو همیشه دا جهخت لهم بایته دهکاتوه و ترسه که هی وه ها بووه که (تر و فس) هکانی له سهد هزار و ملیونیش تپیریان کردووه. که واته نهی دیره شاعرده درکه یه له ترس و توقان.

موخته سهر خوشه قسه، بردمه هه نزلگه هی خوم

گرتم و خستم و لیم برد و گونم کرد به چوار (شیخ رمزا: ۲۵۴)

لیره دا شاعیر به هینانی درکه وینه یه کی جوانی شیعریی خولقاندووه که له راستیدا به داهینا نیکی نه دهی له بواری شیعری داشورین داده نری. رسته یی (گونم کرد به چوار) درکه یه له به کردار کردنی (گان) و شاعیر له جیاتی نه وه ی بلئ: (گرتم و خستم و لیم برد و به ته وای گام) نهی رسته هونه ریبه ی به کار بردووه و مکو درکه و له دهقدا مهزاندنی بو کردووه. نهی سهر مرای نه وه ی که (گونت دهکم به چوار) له ناو زمانی کور دیدا و به مهبسته شوشتنه وه ی که سیک و مکو پهندی لیه اتوه و روژانه له لایهن خه لکیه وه به کار ده برئ.

پی به درد من نخواهی برد با این حرفها

تا نگرده بیضهات با بیضه ام جور ای وزیر (ایرج میرزا: ۲۸)

(به هیچ شپوه یه که له نازار و ناخوشیبه کانی من تینا گهی، جهنابی و مزیر، تا کو نهی کاته ی نهی جووته گونانم له گهل جووته گونکه ت جووت نهین.)

لهم دیره شاعرده (تا نگرده بیضهات با بیضه ام جور) درکه یه. نهی درکه یه ش بریتیه له (نیربازی و گان کردن به کرده وه).

چه دانند این گروه ابله دون که حریت چه باشد، چیست قانون

نباید برد اسم از رسم و آیین به گوش خر نباید خواند یاسین (ایرج میرزا: ۹۴)

(نهم خملکه گهمژه و نهمانه له کوئ دهمانن نازادی چیبیه و یاسا چیبیه. نابئی باسی دابونه ریت بکری و ریگهی راتیان پی پیشان بدرئ، نابئی یاسین لهمن گوئی کمر بخوئندرئ.)

لهم شیعردا شاعیر مهبهستییهتی به زمانی داشورین رمخنه له دابونه ریتی باوی ناو کؤمه لگه بگری و نامازه بهوه دهکا که چهندیاقن لهگهل بلئی و پییان بلئی نازادی نهمیه و یاسا نهمیه، همرگیز تیناگن و کاریکی بیسووده و هکو نهمه و ایه ناسنی سارد بکوئییهوه یان یاسین بو کمر بخوئنی. کهواته (به گوش خر نباید خواند یاسین) که له کؤتابی دیری دووم هاتوو درکهییه لهوهی که کاریکی بیسوود و بی که لک دکهی.

چه کنم مرکزبان رشوه خورند

همگی کاسه بر و کیسه برند (ایرج میرزا: ۱۲۲)

(چی بکهم دهسه لاتدارانی ناومند بهرتیل وهردهگرن، همر ههموویان پان دهکهنهوه و ماستاو سارد دهکهنهوه.)

لهم دیره شیعردا که باس له بهرتیل خواردنی بهریو بهران و دهسه لاتدارانی ناومند دهکا، له نیوه دیری دووم له ریگهی هونری درکه نامازه به پانکردنهمه و کاسه لیبی و ماستاو سارد کردنهمه ی نهم بهرپرسانه دها. (همگی کاسه بر و کیسه برند) وانا پان دهکهنهوه و درکهییه.

کنی از بیضه ام گر دستگیری

الهی علت بیضه نگیری (ایرج میرزا: ۱۵۲)

(نهگس بهزمیبت به گوندا بیتهوه و یارمعتی بدهی و انا گانیکم بدهیی، نرات بو دکهم و له خوا دهپاریمهوه تووشی گون نیشان نهیتهوه.)

لیردا شاعیر زور به جوانی دیاردهی کؤمه لایعتی یارمعتیدانی کسانتی تری وهرگرتوه و له ریگهی هونری درکه همولیداو وینهیهکی هونری جوان بخولقئنی که له همولکه شیدا سمرکهوتوو بووه. (کنی از بیضه ام گر دستگیری) درکهییه و مهبهستی نهمیه، (خزمهتیک به گونم بکهی و گانیکم بدهیی).

الغرض بند ز شلوار گرفت ماده خسر را به دم کار گرفت

بود غافل که فلک پرده در است پرده ها در پس این پرده در است (ایرج میرزا: ۱۲۴)

(نیتیر دوئخینی لی شلکردهوه و سواری ماکهرکه بوو، لهوه بی ناگا بوو که نهئینییهکان ناشکرا دهمن، و له پشتهمهوهی نهم پهمر دانه دمرگایهک ههمیه که بهرووی راستیدا دمکریتهمهوه.)

لهم دیره شیعردا نامازه به ناشکرا بوننی نهئینی دهکا و دهلی نهگس کاری خراب بکهی و بتهوی بیشارییهوه، نهمه همرگیز ناتوانی چونکه خوا ههموو نهئینییهک ناشکرا دهکا. لهم شیعردا (پرده در) درکهییه له ناشکرا کردنی نهئینییهکان.

۲. ۲. ۱. ۳. خواستن:

خواستن بریتیه له هینانی وشهیهک بۆ دهر برینی مانایهکی تر جگه له مانای دروستی وشهکه به مهر جیک پهیوهندی نئوان مانای دروست و مانای خوازیی وشهکه پیکچون بی. دهبی نیشانهیهکیش ههبی که مانای دروست و مانای خوازیی پیکهوه گریدا. [عزیز گهردی: ۱۹۷۲، ۶۹] شئخ رها ئهم جۆره هونهرشی له بواری روونیژیدا به مههستی داشئورین و ئهفراندنی وینهی شیعری جوان و هونهری بهکار هیناوه. برهانه ئهم دیره شیعری خوارهوه:

ئیر هه گومزه هی سمته دهسووری

به سووری سهر خرا و هک چهرخی دهووار (شئخ رها: ۱۲۱)

ئیره دا شاعیر به هینانی دهستهواژهی (سووری سهر خرا) مانایهکی تر جگه له مانا دروستهکهی ئهم دهستهواژهیهی مههسته که بریتیه له (کیر). کهواته (سووری سهر خرا) خواسته بۆ (کیر) و خواستی ئاشکرای دروستکردوه.

عاجز مهه، نهک بۆ تو، وهفایان نییه بۆ کهس

مهعلومه که ئهم تاقمه و هک تاسی همامن (شئخ رها: ۲۰۴)

رهشه رهشاشانی کهری رهش به رهشت / تا رهشت ماوه رهش و سوور به رهشت

چل و چلوی چهمی رهشهنش به رهشت / به بهشت ههه به لهشت ههه به رهشت (شئخ رها: ۱۴۵)

لهم شیعره دا جگه له بهکار هینانی هونهر مکانی پاتکردنهوه و رهگهز دۆزی، خواستنیش بهکار هاتوه. وشهی (رهش) یهکهه له دیری یهکهه خواسته بۆ (کیر) و (رهش) له کۆتایی نیوه دیری یهکهه خواسته بۆ (قوون). (سوور) له له نیوهی دووهدا خواسته بۆ (کیر). (رهش) مکانی تر بهی شونینان به مانای (قوون) خواستی بۆ کراوه.

عههده کردومه له خزمهت (شئخ رها) دا ورچه کویر

نیهخمه ناو لنگی دایکت تا له توی ئیرهق نهکهه (شئخ رها: ۲۴۵)

لهم دیره شیعره دا شاعیر دهستهواژهی (ورچه کویر) ی بهکار هیناوه که له دوو بهش پیکهاتوه ناو و ئاولئاویک و دیاره مانای فهرهنگی هههکام لهم دوو بهشه چیهه، بهلام به پیکهوه گونجاندنی (ورچه کویر) لهگهله بهشه پیکهاتنهه مکانی رستهی (نیهخمه ناو لنگی دایکت) یهکسهه بهدیاردکههه که به خواستن بهکار براوه و ئاشکرایه که خواستهکه بۆ (کیر) ه.

به باز حلهء زربفت داشت پاچینی

چه گویمت که چهها در پاچین داشت (ایرج: ۱۵)

(دربینیهکی نهمیشمی له پیندا بوو که به پوی زیر چنرابوو، چیت بو بگنیرمهوه و چیت بو باس بکهم که چی لهناو گهلیدا ههبوو.)

لهم دیره شیعردا شاعیر به هینانی (چهها در پاچین داشت) نامازه به (ناوگهل) دهکا و (پاچین) له نیوه دیری دووم خواسته بو (ناوگهل) یان (قوز).

شاپوییها خطر ناکند و ترسیدن از آن واجب

ولی با این خطرناکی من از دستار می‌ترسم (ایرج میرزا: ۷۰)

(نهمانهی لاسایی کولتوری روزه‌ناواییهکان دهکن و جلوه‌رگی نهمان دهکنه بهریان و مهکو نهمان قسه دهکن، مهترسیدارن؛ به‌لام لهگهل نهموشدا که نهمان مهترسیدارن، من له میزهر واتا له مه‌لا دهمترسیم)

لهم دیره شیعردا نیره ج میرزا به هینانی دوو وشمی (شاپوییها) و (دستار) هینما بو دوو تویری ناو کومه‌لگهی نهموسای نیرانی دهکا و له ریگهی هونهمی خواستن دهفکه‌هی سه‌رنجر اکیش کردوه. (شاپو: جوره کلاویکی روزه‌ناواییه که له سه‌ردهمی رمز اشادا له نیران باو بووه و پیاوان ده‌بوايه و مهکو نهمروو پییه‌کان جلوه‌رگ بیوشن و لاسایی نهمان بکنه‌وه و مهکو پرور میه‌کی به مؤدیرن کردنی نیران پشنیوانی لیده‌کرا. لهم ناوه‌دا تویریکی به‌رفراوانی نهموسای کومه‌لگهی نیرانی پیره‌ویان لهم مؤدیرن بوونه ده‌کرد و لهم ناوه‌ده‌دا کولتوری ره‌سمنی نیرانی کال ده‌بووه و به‌ره‌وه له‌ناو چون هه‌نگوی دهناب. نیره ج میرزا لهم بابته دهمترس و لهم شیعردا (شاپو) و ده‌گرئ له بری نهم دیارده کومه‌لایه‌تییه ده‌خوازئ و له شیعردا مه‌یدا مه‌زراندنی بو دهکا. له‌لایه‌کی تریش له نیوه دیری دووم وشمی (دستار) واتا (میزهر، مهن‌دی) له‌م‌لای هیناوه و مهکو خواستن به مه‌به‌ستی نیسلامی سیاسی به‌کاری هیناوه. که‌واته (شاپو) خواسته بو کولتوری بیانی و (دهستار) خواسته بو نیسلامی سیاسی.

نمی‌دانستی ای نامرد کونی که منزل می‌کنی در باغ خونی

نمی‌جویی نشان دوستانت نمی‌خواهی که‌کس جوید نشانت (ایرج میرزا: ۷۵)

(نهم‌دزانی هه‌ی ناپیای قوندهر که له باغی پر خوین لاده‌دی. به‌دوای هاوریکانتدا ناگه‌ری و ناتهم‌ئ که‌سیش به‌دواتدا بگه‌ری.)

لهم شیعردا که نیره ج میرزا بو داشورینی (عارفی قمزوینی) شاعیر دایر شتووه، نامازه به‌وه دهکا که عارف مندالبازه و کوریکی لوس و پوسی له‌گهل خویدا هیناوه و له فیلائی باغیکدا دایناوه و خه‌ریکیه‌تی و باغه‌که‌ی پر خوین کردوه، بویه نه له هاوریکانی ده‌پرسته‌وه و نه پنیخوشه‌ که‌س به‌دوایدا بگه‌ری و بیدوز بته‌وه. نیره ج میرزا بی‌نهمه‌ی ناوی عارفی هاوریی بیئی هیرشی ده‌کاته سه‌ر و به ناپیای قوندهر دایده‌نی. لیره‌دا (نامرد کونی) واتا (ناپیای قوندهر) خواسته بو عارف. هه‌روه‌ها (باغ خونی) خواسته بو نهم شوینه‌ی که به‌هوی (نیربازی) خوینی تیدا رزاه.

به پي ئه نمونانه ي له ديواني هه دوو شاعير سه بارهت به هونري خواستن له بواي شيعري داشئوريندا خزانه پروو، ئاشكرايه كه هه دوو كايان له بهكار هيناني ئه هونره دا به توانا و ليزان بوونه؛ به لام هه بهو شيوه يه كه نمونه كان گهواهي ده من، ديسان شئخ رها لهم بابه تا پيش ئيره ج ميرزا دهكوي و داهيناني كردوه و ئيره ج ميرزا له بهديهياني ماناي جوان له بواي داشئوريندا، يابهندي زماني ساده و راشكواي سه رده مي خوي بووه. ئه زماني كه بهري گورانه كوومه لايهتي و سياسي بهكاني سه رده مي ئيراني تازه ي نهوسا بووه. له لايهكي تر زماني شئخ رها زماني بزارده ي كوومه لگه ي نهوساي كوردي و اتا زماني مه لا و حوجه بووه و بويه له جيگيري و پتهويدا زماني شئخ رها زماني بناعه داره و ئه زمانيه راشكواي رسته خو رننگدانه وي له سه ر بهديهياني وينه شيعري به كاندا ده ي، بويه نهگه ر وينه شيعري بهكاني شئخ رها رازاو تر و بهر چاو تر خويان ده نوينن، ئه به بهري زمانيكي چروپري نه ده بيه.

٢.٢.٢. جوانكاري

بهكيكي تر له هونه ركاني رهوانبيزي، هونري جوانكاري به. جوانكاري له دهقي شيعريدا بو ليهاتووي و شاره ياي و زمانزاي شاعير دهگه رينه وه. بيگومان شئخ رها و ئيره ج ميرزا دوو شاعيري به توانا و زمانزاي سه رده مي خويان بوونه كه هه ركاميان له بواي داشئوريندا خاوه ن زمانيكي تايهت به خويان بوونه و ئه زمانيه بهر هه مي سه رچاو هكاني روشنييري و سه روره ديي كوومه لگه و سه رده مي ئه م دوو شاعيره بووه، بويه نه شئخ رها و نه ئيره ج ميرزا به شيوزي خويان له بهر ده ستكردني هونه ركاني جوانكاري دا پهكيان نهكه وتوه. له خواره وه چهن هونريكي وهكو (رهگه زدزي، پوئين و پيچ پهخش) له شيعره داشئورينه كانياندا دهخه ينه روو.

١.٢.٢.٢. رهگه زدزي:

رهگه زدزي (الجناس): رهگه زدزي بريتيه له وه ي كه دوو وشه يان پتر له دهقيدا ده ركه ون و له ره و اله تا وهكو بهك بن و يان له بهك بچن، به لام مانايان جياواز بي. ئه م هونه ره جوانكاري به له دوو جور پي كه تاوه: بهكه م: رهگه زدزي ته واو دووم: رهگه زدزي نا ته واو. [عه زيز گه ردي: ١٩٧٥، ٧] شئخ رها له بواي وشه بازيدا ده ستكي بالاي هه بووه به تايهتي له شيعره داشئورينه كانيدا و بهكيك له ريگه كاني ياري كردن به وشه به هوي هونري رهگه زدزي به ديدي. رهگه زدزي هونريكي جواني شيعري به كه جگه له وه ي دهقي شيعري پي ده رازينه وه، په له ي ناوازه ي ناوه وه ي دهقه كهش به رز دهكاته وه. شئخ رها لهم هونه ردا به توانا و وشه ناس بووه و له شويني پيوست ئه م هونه ره ي بهكار بردوه. بو نمونه:

جهنگ گاهي جوكل و ((مهحمود بهگ)) شئروانه بوو

ئافه رين مهحمود بهگ لهم جهنگه دا شئروانه بوو

وهفتي فاسيد هات و ليم پرسى: چلون بوو ئه م شه ره

ورده ورده بوي بهيان كردم، كه چي شئروانه بوو

(شئخ رها: ٦٤-٦٥)

له‌م چوارینه‌ی‌دا شاعیر له‌ ریگه‌ی هونهری ره‌گه‌ز‌دۆزی ته‌واو و هینانی (شیروانه‌ بوو)، (شیروا نه‌بوو) و (شیر وانه‌بوو) له‌ شیوازی وه‌سفرکردنی ئهرینی به‌رمو وه‌سفرکردنی نه‌رینی ده‌روا و به‌ نه‌رمی هه‌ولی نزمکردن و داشۆرینی ئه‌و که‌سه‌ی داوه‌ که‌ مه‌به‌ستی بووه‌ و به‌م چه‌شنه‌ ده‌قیکی جوانی له‌ رووی شیعریه‌تی ده‌قه‌وه‌ پێشک‌ه‌ش کردوه‌.

ئه‌سه‌په‌که‌ت ده‌رکرد له‌ ده‌ستم وا در‌یغ بو ماینه‌ کویت

سنگه‌که‌ی ماوه‌ (که‌رم‌ خان) بیکوته‌ کویت (شیخ ره‌زا: ٦٧)

ره‌گه‌ز‌دۆزی ته‌واو هه‌یه‌ له‌نیوان هه‌ر دوو وشه‌ی (کویت)ی دیری یه‌که‌م و دوومه‌دا و له‌ ژماره‌ و شیوه‌ی ریزبوونی پێته‌کاندا و ه‌ک یه‌کن، به‌لام له‌ مانادا جیاوازن.

تیری ئه‌ولادی ئه‌م عه‌سه‌ره‌ به‌ کیرم

که‌ من مرده‌م مه‌گه‌ر گوو بکه‌ن به‌ خیرم

به‌م جووته‌ گونوه‌ که‌ ده‌لی عه‌نته‌ری نیرم

خۆت لاده‌ نه‌ه‌ک بتخه‌مه‌ به‌ر حه‌مه‌یی کیرم (شیخ ره‌زا: ٦٥)

له‌م داشۆرینه‌دا شاعیر له‌ ریگه‌ی ره‌گه‌ز‌دۆزی ناته‌واو دیسان هه‌ولی ئه‌فراندنی داوه‌ و شیعریه‌تی ده‌ق لێره‌دا به‌هۆی هونهری ره‌گه‌ز‌دۆزی زۆر به‌ ته‌واوی به‌رجه‌سته‌ بووه‌. ره‌گه‌ز‌دۆزی ناته‌واو له‌ نیوان هه‌ر سێ وشه‌ی (کیرم)، (خیرم) و (نیرم)دا هاتوه‌. جۆری ره‌گه‌ز‌دۆزیه‌که‌ش ناته‌واوی جودایه‌ که‌ بریتیه‌ له‌: ((بوونی دوو وشه‌، که‌ ژماره‌ و شیوه‌ی ریزبوونی پێته‌کانیان و ه‌ک یه‌ک بێ، به‌لام له‌ یه‌کی له‌ پێته‌کان له‌ یه‌کتیری جیاواز بن.)) [نیدریس عه‌بدوللا: ٢٠١٢، ١٨] هه‌ر سێ وشه‌ ژماره‌ و شیوه‌ی ریزبوونی پێته‌کاندا و ه‌ک یه‌کن، به‌لام له‌ پیتی یه‌که‌مه‌دا له‌گه‌ڵ یه‌کتیری جیاوازن.

ده‌رمانه‌ سمی ئه‌مما نه‌رمانه‌ و ه‌ک به‌ری ده‌ست

کاروانی کیر به‌ناویا ده‌روا هه‌میشه‌ سه‌ر به‌ست (شیخ ره‌زا: ٢٨٢)

له‌ نیوان هه‌ر دوو وشه‌ی (ده‌رمانه‌) و (نه‌رمانه‌)دا ره‌گه‌ز‌دۆزی ناته‌واو هه‌یه‌ و له‌ ژماره‌ و شیوازی ریزبوونی پێته‌کان و ه‌کو یه‌کن، به‌لام له‌ پیتی یه‌که‌مه‌دا جیاوازن.

ئیره‌ج میرزا و ه‌کو زۆربه‌ی هونهره‌کانی تری ره‌وانیژی، هونهری (ره‌گه‌ز‌دۆزی)شی به‌ مه‌به‌ستی داشۆرین به‌کاره‌یناوه‌ و له‌م کاره‌شیدا تاره‌یه‌کی زۆر سه‌رکه‌وتوو بووه‌. ئه‌م چه‌ند دیره‌ شیعره‌ی خواره‌وه‌ مشتیک له‌ خه‌رواری هونهری بیژه‌ لای ئیره‌ج میرزان.

بود غافل که‌ فلک پرده‌در است

پردهها در پسس پرده در است (ايرج ميرزا: ۱۲۴)
 (بي-ئاگا بوو لهوئى كه رؤزگار و زهمانه نهينيهكان ئاشكرا دهكا و له پشتهوئى هممو ئهم پردهانه
 دمرگا هميه.)

له ننيوان هم ر دوو وشهئى (پردهدر) له نيوه ديئرى يهكهم و (پرده در) له نيوه ديئرى دووهمدا
 ر مگمزدؤزى تهواو هميه. (پردهدر) ي يهكهم و اتا (ئاشكراكر دنى نهينى) و (پرده در) ي دووهم له
 دوو ناوى (پرده) بهماناى (پرده) و (در) بهماناى (دهرگا) پيكهاتوو و بهسرهكهوه ماناى دهرگاى
 پشت پرده دمدا.

زنان در شهرها چادر نشينند

چادر نشينان غير اينند (ايرج ميرزا: ۸۴)

(ژنانى شار چارشئو دهبهستن و بالاپوشن، كهچى نافرمتى دهوار نشينان و كوچمريهكان چارشئو
 نابهستن و سمر كوتن.)

ئيره ج ميرزا لهم شيعرهيدا كه همجوى بالاپوشى دهكا به هينانى (چادر نشين) له نيوه ديئرى يهكهم
 و (چادر نشين) له نيوه ديئرى دووهمدا ر مگمزدؤزى تهواو درووستكر دووه. (چادر نشين) ي يهكهم و اتا
 (بالاپوش) و (چادر نشين) ي دووهم و اتا (كوچمري، دهوار نشين). ئهم ر مگمزدؤزى به جوئى ر مگمزدؤزى
 تهواو

به گيتى بيش مانى بيش بينى

زمانى نوش و گاهى نيش بينى (ايرج ميرزا: ۹۲)

(چهندى سمر بهمينى شتى زياتر دهبينى و اتا چهند تهمممنت زياتر بئ و بئى شتى زياتر دهبينى و شتى
 زياترت بهسمر دئ. ههنديجار خوئى دهبينى و ههنديجار بيش ناخوئى دهبينى.)

له ننيوان هم ر دوو وشهئى (نوش) بهماناى (خوئى) و (نيش) بهماناى (ناخوئى و نازار) دا له نيوه
 ديئرى دووهمدا ر مگمزدؤزى ناتهواو هميه. هم ر دوو وشهكه له رووى ژماره و ريزكر دنى پيتهكان
 بهكسانن، بهلام له پيئى دووهمدا جياوازن. بهم پيئه ر مگمزدؤزى ناتهواو درووست دهبئ.

گهى سايد سمر انسان به مريخ

گهى در مقعد انسان كند ميخ (ايرج ميرزا: ۸۹)

(لهم دنيايهدا ههنديجار بهخت ياورى مروؤف دهبئ و ئهوهنده بهرز دهبينهوه كه سمرى دهگاته
 مريخ، ههنديجار بيش وهها بئ ئيقبال دهبئ كه سنگى له قوونى دمكوتئ.)

له نیوان همر دوو وشه‌ی (مربخ) بهمانای (حساره‌ی مربخ) له کۆتایی نیوه دیری به‌که‌م و (میخ) بهمنای (سنگ) له کۆتایی نیوه دیری دووهدا ره‌گه‌زدۆزی هه‌یه. ئەم جوړه ره‌گه‌زدۆزیه پینده‌گوتری ره‌گه‌زدۆزی زیاد. ((ره‌گه‌زدۆزی زیاد نه‌وه‌یه ئەم دوو وشه‌یه‌ی که‌وتوونه‌ته بهر کاریگه‌ری ره‌گه‌زدۆزی، جوړ و شپوهو ریزی پینه‌کانیان به‌که‌م بئ به‌لام ژماره‌ی پینه‌کانیان نه‌وه‌ده‌ی به‌که‌تری نه‌بئ، به‌که‌کیان پینتیک یان دوو پیت له‌وه‌ی‌تر پتر بئت.)) [عزیز گه‌ردی: ۱۹۷۵، ۱۶]

۲.۲.۲.۲. پۆشین

((بریتییبه له دروستکردنی په‌وه‌ندی له نیوان دوو شت، به‌کیان و اتایه‌کی دووری هه‌بئ، نه‌وی تریان و اتایه‌کی نزیک، به‌ام له ده‌قه‌که‌مه‌به‌ست و اتا دووره‌که‌بئ.)) [ئیدریس عه‌بدوللا: ۲۰۱۲، ۱۴۰] له‌م هونه‌هدا شێخ ره‌زا به‌راستی مامۆستا بووه و زۆر که‌سه‌ی به‌م شپوازه شووشتۆوته‌وه و له مام و برازا، یار و نه‌یار، شێخ و مه‌لا و ... هه‌ند بهر ره‌حمه‌تی ئەم هونه‌ری شێخ ره‌زا که‌وتوون.

خادام سجاده‌یی پینغه‌به‌ری	کشتی جوود و سخارا له‌نگه‌ری
اغنیا خواهه‌ند از انعام تو	سینیئ شه‌گه‌را و پلاو دوو له‌نگه‌ری
ئه‌و که‌سه‌ی خوانی له‌ بو دئ سو‌بج و شام	چی له‌ ئیمه‌ زیاتره‌ غه‌یر مز که‌ری؟
	(شێخ ره‌زا: ۱۰۰)

له‌م شیبه‌عه‌دا که‌ شاعیر مه‌به‌ستی بووه‌ به‌مه‌اله‌ی (خادمی سو‌جاده) بشواته‌وه، له‌ کۆتایی دیری سینیهم وشه‌ی (که‌ری) هیناوه‌ که‌ دوو مانای هه‌یه، مانایه‌کی نزیک و به‌کی دوور، که‌ شێخ ره‌زا مانا دووره‌که‌ی مه‌به‌ست بووه و دلئ: ئەو که‌سه‌ی به‌رده‌وام خزمه‌ت ده‌کری و له‌لایه‌ن به‌مه‌اله‌ی خادیمی سو‌جاده به‌یانی و شپوان خواردنی بو‌ ده‌نیزدرئ، چی له‌ ئیمه‌ که‌مه‌تره‌ جگه‌ له‌ (که‌ری) که‌ مه‌به‌ست لئی که‌ربوونه‌ نه‌که‌ گو‌یدریژ.

(حسه‌نی هه‌مه‌زه) له‌سه‌ر (شه‌م) که‌ چیه‌ ته‌فسیری

ده‌ست به‌ شم‌شیر له‌گه‌لم ساحبیی ده‌عوا ده‌رچوو

من وتم ناخوینی شپیره‌ ئه‌و وتی کلکی شپیره

له‌سه‌ر ئەم له‌فه‌زه‌ به‌شی شو‌رش و ده‌عوا ده‌رچوو

گره‌وم که‌رد له‌گه‌ل و چووم و کتیبم هینا

ناخوینی من نه‌بوو کلکی حسسن ناغا ده‌رچوو

(شێخ ره‌زا: ۵۹)

له‌م پارچه‌یه‌دا که‌ شێخ ره‌زا گره‌و له‌گه‌ل (حسه‌ن ناغا) ده‌کا، له‌ کۆتایی دیری سینیهم له‌ ریگه‌ی

هونمیری پۆشین ژه هری خوی به سمر (حسهن ناغا) ههلهدریژی که گرهوهکهی له شیخ بردووتهوه. که دهلی: (کلکی حسهن ناغا دهرچوو) مانا دوورمهکهی مههسته و (حسهن ناغا) به کهر دهچوینی که (کلکی) دهرچوو و اتا کلکی له پشتهوه بو رواوه.

میوانی بووم نان و کهری نایه بهردهم

نیستاش بهبی موداههنه مهنوونی ئەم کهرم (شیخ رزا: ٦٤)

کاتیکی میوانی مامی دهبی و مامی نان و کهری بو له خوان دادهنی، له ریگهی هونمیری پۆشین ههجوی مامی دهکا و به (کهری) دهچوینی. لیره دایه که توانستی شیخ رزا له بهردستهکردنی ئەم هونەر له شیخ رزا داشوریندا بهر ههسته دهکوی.

غایهتی من جنیوم به دوو سنی کهسێ دابی

تو ههتا نیستا بهقوربان، به ههزارت داوه (شیخ رزا: ٦٨)

لهم شیخ رزا ههجوی مامه سألحی دهکا که سمرزه نشتی شیخ رزا دهکا و دهلی: شیخ رزا هههجاوه و اتا جنیو فرۆشه. شیخ رزا دیسان له ریگهی هونمیری پۆشین دهستی لی ههلهدمالی و پیی دهلی: من جنیوم به دوو سنی کهسێ داوه، بهلام تو به ههزارت داوه. (به ههزارت داوه) دوو مانای ههیه، نزیک و دوور که له راستیدا مانا دوورمهکه و اتا (گانت به ههزار کهس داوه) مههسته شیخ رزا بووه.

ئهسبابی تهرب زیل و بهمه بهگی جافان

بهزمی بگیرین چاکه له من زیر و له تو بهم (شیخ رزا: ١٣٣)

لهم شیخ رزا ههجوی بهگی جاف دهکا و له ریگهی یاسای موسیقا که له دهنگی زیر و بهم پیکهاتوه، نامانجهکهی دهپیک و پیی دهلی: بو نهوهی بهزمیکی خوش بگیرین نهکی تو زیل یان ژیر بی و نهکی منیش بهم. بهپی هونمیری پۆشین زیل یان ژیر و بهم، دوو مانای نزیک و دوور یان ههیه، لیره مانا دوورمهکه ئهوهیه که تو و هره ژیرهوه منیش له تو دهبهم.

مالی موفتی لهم بهره، مهعلومه قازیش لهو بهره

من فهقیرم کی دهزانی لهم بهرم یان لهو بهرم (شیخ رزا: ٢١٣)

لهم دیره شیخ رزا ناوینشانی مالی (موفتی) و مالی (قازی) ههلهدها، بو نهوهی ههجوی هه دووکیان له بهک کاتدا بکا، دهست بو هونمیری پۆشین دهبا و دهلی: من که فهقیرم لهم بهرم یان لهو

بهرم. مانا نزيكه‌كاني ناونيشاني مآلي شيخ بهديار دهخمن، به لآم له مانا دوره‌كه‌ي شاعير هه‌جوي ههر دووكيان ده‌كا و رايده‌گه‌يني: له‌كاميان بهمرم و اتا كاميان بگيم.

سه‌بارت به هونهرى پۆشين لاي ئيره‌ج ميرزا ده‌بي ئامازه به‌وه بكرئ كه له شيعره داشورينه‌كاني ئهم شاعيره داشورين‌بيژدها هيج نمونه‌يك به‌دهست نه‌كهوت و له ديوانه‌كه‌يدا هونهرى پۆشين له بواري داشوريندا به‌دى نه‌كرا. ليره‌دا توانست و پيشه‌نگ بووني شيخ ره‌زا به‌سه‌ر ئيره‌ج ميرزادا پتر به‌ديار ده‌كه‌وئ، چونكه هونهرى پۆشين لوتكه‌ي داهيناني وئنه‌ي سئ ره‌هه‌ندى له شيعره و به چاويله‌كه‌ي تايبه‌ت ده‌بينرئ و به چاوى ناسايى نابينرئ. له‌م بواره‌دا به‌راستى شيخ ره‌زا داهينه‌ره.

٢.٢.٣. پيچ و په‌خش:

ئهو هونهرميه كه چهند وشه‌يه‌ك به‌دواى يه‌ك بينى و پاشان به‌قهد ئه‌وانه‌وه وشه‌ي تر بينى و ئهم وشانه په‌يوه‌نديان به‌وانه‌ي پيشه‌وه هه‌بي و نابئ ديار يكرابئ كه كام وشه بو كام وشه ده‌گه‌ر ئه‌وه. [ئيدريس عه‌بدوئلا: ٢٠١٢، ١٠٨] له‌م هونهر شدا ههم شيخ ره‌زا و ههم ئيره‌ج ميرزا وئنه‌ي ناواز هه‌يان ئه‌فراندوه كه ليره‌دا ده‌خه‌ر ئه‌روو.

ميسالى قه‌ولى باوه باوه و ميره ميره

ميسالى كير و كوز ههر وه‌ك كون و مار (شيخ ره‌زا: ١٢٠)

په‌يوه‌ندى پيچ و په‌خش هه‌يه له نيوه ديزى دوومه‌ي ئهم ديزه شيعره و په‌يوه‌نديه‌كه له نيوان (كيز)، (كوز) له‌گه‌ل (كون) و (مار) دا هه‌يه. ئهم په‌يوه‌نديه‌ش به‌مجورميه كه (كون) بو (كوز) و (مار) بو (كيز) ده‌گه‌ر ئه‌وه.

دورى و هه‌مان به‌گ له كوئى ژن نه‌ما نه‌يگين به‌به

نيسبه‌تى كوئى له‌گه‌ل من نيسبه‌تى ئيين و ئه‌به (شيخ ره‌زا:

(١٣٧)

له نيوه‌ي دوومه‌ي ئهم ديزه شيعره‌دا په‌يوه‌ندى پيچ و په‌خش له نيوان وشه‌ي (كوئى)، (من) و (ئيين) و (ئه‌ب) دا هه‌يه. په‌يوه‌نديه‌كه به‌مجورميه كه (ئيين) بو (كوئى) و (ئه‌ب) بو (من) ده‌گه‌ر ئه‌وه.

تو و اين آستان آسمان جاه؟

مگر شيطان به جنت مى‌برد راه؟ (ايرج ميرزا: ٨٦)

(چون تو ده‌گه‌ر ئه‌به ئهم پله به‌رزه؟، چون شه‌يتان ده‌چينه به‌هه‌شت؟)

له‌م ديزه شيعره‌دا هونهرى پيچ و په‌خش به‌كار بر اووه و له نيوه ديزى يه‌كه‌م كۆمه‌له وشه‌يه‌ك و له نيوه ديزى دوومه‌يش كۆمه‌له وشه‌يه‌كى تر هاتون كه له راستيدا په‌يوه‌ندى له نيوانياندا هه‌يه، به‌لام

شاعیر له نیوان وشەکاندا هیئێ بو دەسنیشانکردنی ئەم پەيوەندییە رانەکێشاوه. (تو) و (آستان آسمان جاه) له نیوهی یهکه‌مدا پەيوەندی به (شیطان) و (جنت) له نیوه دیری دوهمدا ههیه. پەيوەندییەکه به‌م‌جۆریه که (شیطان) بو (تو) و (جنت) پش بو (آستان آسمان جاه) ده‌گەرێتەوه.

چو دیدم خیر بند لیفه سست است به دل گفتم که کار ما درست است

گشادم دست بر آن یار زیبا چو ملا بر پلو مؤمن به حلوا (ایرج میرزا: ۸۲)

(که بینیم به‌راستی دۆخینی شله، له‌گه‌ل خۆمدا گووتم به خوا لێ‌ده‌زانم. ده‌ستم له‌ شوخ و شه‌نگه لێه‌لمالی ریک و م‌کو مه‌لا چۆن ده‌ستی له پلاو هه‌له‌مه‌الی و پیاوی نیمانداریش بو حه‌لوا.)

له دیری دوومی ئەم شیعەرەدا پێچ و پەخش هه‌یه. له نیوهی یه‌که‌مدا (گشادم دست) و (یار زیبا) و له نیوهی دوهمدا (ملا) و (پلو) و هه‌روه‌ها (مؤمن) و (حلوا) پەيوەندی پێچ و پەخش پێکه‌وه‌یان گ‌رێده‌دا. (گشادم دست) و (یار زیبا) جارێک له‌گه‌ل (ملا) و (پلو) و جارێکی له‌گه‌ل (مؤمن) و (حلوا) دا پەيوەندی ده‌به‌ست. (ملا) بو (گشادم دست) ده‌گەرێتەوه و (پلو) بو (یار زیبا). جارێکی تر دیسان (مؤمن) بو (گشادم دست) و (حلوا) بو (یار زیبا) ده‌گەرێتەوه.

۲. ۲. ۳. ناستی ناوازه‌ی شیعری:

شاعر له‌ ده‌نگ، وشه و موسیقا پێکهاتوه. پێکه‌وه‌نانی کۆمه‌له‌ ده‌نگیک و پێکه‌نانی وشه‌یه‌ک و پێکه‌وه‌ گ‌رێدانی وشه‌کان به‌هۆی ریتمیکی موسیقایی، پارچه‌یه‌کی شیعری پێکدینن، بۆیه ئەو ناوازه و موسیقاییه له شیعردا پ‌ر‌ش‌نگه‌ده‌اته‌وه، هۆکاری جیا‌گر‌ده‌وه‌ی ده‌قیکی شیعری له‌ ده‌قیکی ناشیعریه. (د. عه‌زیز گ‌هردی) ده‌لی: ((کێشی شاعر ناوازه و ناوازی شاعریش له‌ ده‌نگه‌وه‌ ده‌ی.)) [عه‌زیز گ‌هردی: ۲۰۱۲، ۹] که‌وايه هه‌موو ده‌قیکی شیعری له‌ سه‌ر بنه‌مای کێش و موسیقاییه‌کی دیار ریک‌ده‌خ‌رێ که پەيوەندی به‌ ده‌نگه‌کانی ئەم زمانه‌وه هه‌یه که ده‌قه‌که‌ی پێ‌دا‌ده‌رێژرێ.

شعیری کلاسیک یان کۆن، کێشی تاییه‌ت به‌ خۆی هه‌یه که ئەم کێشه ناوازه و موسیقایی شاعر که به‌ر هه‌ست ده‌خا. ((کێش و قافییه‌ دوو رایه‌له‌ی سه‌ر‌ه‌کین له‌ چینیاندا و پێکه‌ننه‌ری ناوازه‌ی ده‌قه‌کان له‌ دیوی ده‌رمه‌یاندا.)) [نافان عه‌لی: ۲۰۱۲، ۲۲] ئەم بنه‌مایه‌ شیعری داشۆرینیش ده‌گرێتەوه، چونکه شیعری داشۆرین لای شیخ رەزا و ئیره ج میرزا و م‌کو جۆر و شیوازیکی شیعری، پ‌تر پ‌شت به‌ کێشی شیعری کلاسیک ده‌به‌ستی و له‌ رێگه‌ی ئەم کێشه جیا‌وازه‌یه‌ که هه‌ست به‌ موسیقا و ناوازه‌ی ده‌ق ده‌کرێ و هه‌روه‌ها به‌هۆی ئەم کێشانه‌یه‌ که ئەم شاعرانه له‌ مێشک و دل و ده‌روونی خۆنهر و گوێگر‌دا جیگه‌ خۆش ده‌ک‌ن. ناوازه و موسیقایی شیعری به‌سه‌ر دوو جۆر دا‌به‌شه‌ده‌کرێ که بریتین له‌: ((یه‌که‌م: ناوازه‌ی ده‌رمه‌وه و دووه‌م: ناوازه‌ی ناوه‌وه.)) [سه‌د فاروق: ۲۰۱۱، ۱۰۴] ناوازه‌ی ده‌رمه‌وه به‌پێی سه‌روابه‌ندی و کێش و ئەو قالبه‌ شیعریه‌ به‌دی‌ی که شاعر بریاری داوه ه‌زر و نه‌ندیشه‌ تو‌او‌مه‌کانی تێدا هه‌له‌رێژرێ و له‌ قالیبان دا. لێ‌ره‌دا دیسان گ‌رنگی کێش به‌دی‌ار ده‌که‌وتەوه، چونکه زۆریه‌ی قالبه‌ شاعرانه‌کان تارا‌ده‌یه‌ک کێشی تاییه‌ت به‌خۆیان هه‌یه.

۲.۲.۳.۱. نوازهی دهرهوه

شیخ رەزا و ئیره ج میرزا کیشی جیاوازیان به مەبەستی بنیاتنای شیعره داشۆرینهکانیان بەر دەست کردووه. لە بابەت کیشی شیعرییەوه شیخ رەزا زۆر بەی کیشە عەرۆزییە باوەکانی ناو ئەدەبی کوردی بەکار هێناوه. لە ناو کیشە جیاوازمەکانیش پتر کیشی (رەمەل)ی بە باز نە جیاوازمەکانی بەکار بردووه. شیخ رەزا لە دارشتندا بە تەواوی پابەندی یاساکانی گونجانی کیش و قالبی ئەدەبی نەبووه، بۆ نمونە ((کیشی چوارین بریتییە لە: مفعول مفاعیل مفاعیل فعل)) (شمیسا: ۱۳۷۹، ۲۸۸) و اتا کیشی (هەزمجی هەشتی ئەخرەبی مەفوفی ئەهتەم) کەچی لە چوارینە داشۆرینهکانیدا کە ژمارەیان (۳۵) چوارین، کیشی جیاوازی بەکار بردووه. (۳) چوارین لەسەر کیشی پەنجەیی و خۆمألین. (۲) چوارین لەسەر کیشی (مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن) و اتا کیشی (هەزمجی هەشتی ئەخرەبی مەفوفی مەحزوف) کە نزیکە لە کیشی چوارین و (۱) چوارینیش ریک لەسەر کیشی (مفعول مفاعیل مفاعیل فعل) دانراوه. کیشی چوارینهکانی تری لەسەر کیشە جیاوازمەکانی تر دانراوه.

کیشی قەسیدە و پارچە و تاکەکانیشی جیاوازیان، بەلام کیشی رەمەلی بە باز نەکانییەوه بە پلەیی یەکەم و کیشی هەزمجی بە باز نەکانییەوه بە پلەیی دوو بەکار هێناون. ژمارەیی دوو بەتایبەکانی شیخ رەزا لە بواری داشۆریندا (۲) دوو بەتین. ((لە بنەرەتا دوو بەتیی و چوارین بەهۆی کیشەوه لە یەکتەری جیا دەکرێنەوه. کیشی دوو بەتیی بریتییە لە: مفاعیلن مفاعیلن فعولن)) (شمیسا: ۱۳۷۹، ۲۸۹) بەپێی ئەم بنەمایەیی کە چوارین و دوو بەتیی بەهۆی کیشەکانیانەوه لە یەکتەری جیا دەکرێنەوه، لە دیوانی شیخ رەزا دا لە بواری داشۆرین دوو دوو بەتیی بەدیکران.

ئیره ج میرزا ژمارەییکی زۆر کیشی عەرۆزی لە شیعره داشۆرینهکانیدا بەکار هێناوه، بەلام هەندێک کیش کە لە دارشتنی مەبەستی شیعریدا ئاسانترن و هەو کیشی (هەزمجی شەشی مەحزوف - مفاعیلن مفاعیلن فعولن)ی پتر بەکار هێناوه؛ بەتایبەتی لە مەسنەوییە دورودرێژەکانیدا بۆ نمونە لە مەسنەوی (عارفنامە)دا کە لە (۵۱۵) دێره شیعری پیکهاتووه. ئەم شاعیره زۆر بەی هەجووییەکانی لە چوارچۆی ئەم عارفنامەدا دەخاتەروو. جگە لەم مەسنەوییە (۳) مەسنەوی تری داشۆرینی لەسەر ئەم کیشە دانراوه.

کیشی رەمەل و باز نە جیاوازمەکانی ئەم کیشە لە شیعره داشۆرینهکانی ئیره ج میرزا دا پشکی شێریان بەر دەکەوێ، بەلام بەشێوهیەکی گشتی ئەم شاعیره ئیرانییە و هەو شیخ رەزا زۆر خۆی بە کیشەوه پابەند نەکردووه و لە هەر جیگەییەک بە پێویستی زانیین لە یاساکانی کیشی عەرۆزی لایداوه. بەواتایەکی تر لە هەندێ شوێن کیشە عەرۆزییەکانی ئیره ج میرزا لەنگیان تێدەکەوێ و لە پێناو ناوەرۆکدا کیشی شیعریی پاش گوێ دەخا. هۆکاری ئەم بابەتە بۆ ئەمە دەگەرێتەوه کە کۆمەڵگەیی ئیرانی لە رووی سیاسی، کۆمەڵایەتی، ئابووری و کۆلتورییەوه رووبەرۆی گۆرانی مەزن بۆوه و لەلایەک (شۆرشی مەشرووتییەت)ی مەلا و رۆشنبیرانی ئیرانی و لەلایەکی تر (شۆزای مەدەنییەت) ی رۆشنبیرانی لە رۆژنوا گەرۆه، گوشاریکی رادەبەدری لەسەر دڵ و دەروونی خەلکی، بەتایبەتی شاعیرانی ئەو سەردەمە دەخستووه. بۆیه ئەم هەمو تەوژم و گوشار و وروژانە، نەیدەتوانی خۆی لە قالب و کیش و سەرۆی یاسا بۆ دارنێژر او دا بەند بکا؛ لێرەوه مەبە کە ئەم قوناغە بە هۆکاریک بۆ تازە مەگەری لە ئەدەبی ئیرانی دادنرێ.

یەکیکی تر لەو تاییەتمەندییانەیی کە نوازەیی دەرەوهی دەقی شیعریی پێ دەسنیشان دەکری، بابەتی سەرۆایە. شیخ رەزا و ئیره ج میرزا لە شیعرهکانیاندا پابەندی یاساکانی سەرۆایەندی شیعری کلاسیک بوونە و لە چەند دێره شیعریک نەبێ، دەنا کەمتر سەرۆای شیعره داشۆرینهکانیان لەنگی تێکەتووه. هەرکام لەم شیعره داشۆرینانەیی شیخ رەزا و ئیره ج میرزا کە پێشتر کیشەکانیان ناماژ میان پندرا بەپێی

قالبی شیعیی سهروابه‌ندیان بو کراوه. بو نمونه له قالبی قهسیده‌دا، یاسای سهروابه‌ندی قهسیده پیروه کراوه. له قالبی مهسنه‌ویدا یاسای سهروابه‌ندی مهسنه‌وی و له قالبه‌کانی تریش هر به هه‌مان شیویه.

٢.٣.٢.٢. ناوازه‌ی ناوه‌وه:

((ناوازه‌ی ناوه‌وه‌ی شیعر، که ریمتی شیعر بیک دهه‌نینیت، لایه‌نیکی گرنگی ناوازه‌ی شیعییه‌وه له‌گه‌ل ناوازه‌ی ده‌روه‌ی شیعردا ناوازه‌ی گشتی هه‌لبه‌ست بیک دهه‌نین.)) [سعد فاروق: ٢٠١١، ١٣٤] له شیعیی داشئوریندا ناوازه‌ی ناوه‌وه به‌هۆی کۆمه‌له هونه‌ریکی ره‌وانیژی وه‌کو ره‌گه‌ز دۆزی، دزیه‌ک، جوانی بایس، تیلنیشان و پاتکر دنه‌وه جیه‌جی ده‌کرئ. هه‌ر کام له‌م هونه‌رانه به‌ پله‌ی جیاواز کاریگه‌ری خۆیان له‌سه‌ر دامه‌ز راندنی ناوازه‌ی ناوه‌وه هه‌یه، ره‌گه‌ز دۆزی و پاتکر دنه‌وه به‌ پله‌ی یه‌که‌م دین. له‌ خواره‌وه بو هه‌ر کام له‌م هونه‌رانه لای شیخ رها و ئیره ج میرزا نمونه‌یه‌ک ده‌خه‌رته‌روه.

ره‌گه‌ز دۆزی:

ئه‌و رۆژه که تۆرام و له (که‌ر کووک) سه‌فه‌رم کرد

مانه‌ندی عه‌قاریب له‌ ئه‌قاریب حه‌زه‌رم کرد

گه‌ردوون سنگی که‌ردم و هه‌نایه‌ کۆبی

میوانی له‌که‌ن مامه‌ غه‌فووری له‌جه‌رم کرد

چوسا له‌به‌رم جو به‌وه و فیسا له‌سه‌رم قیس

نه‌ قیسی له‌سه‌ر نام و نه‌ جو به‌یه‌ی له‌به‌رم کرد (شیخ رها: ١٤٣-١٤٤)

اگر کارش وفاقی یا نفاقی است تمام کار عالم اتفاقی است

نه‌ مهر هیچ کس در سینه‌ دارد نه‌ با کس کینه‌ دیرینه‌ دارد

نه‌ مهرش را نه‌ کینش را قرار است نه‌ آنش را نه‌ اینش را مدار است (ایرج میرزا: ٨٩)

پاتکر دنه‌وه:

ره‌شه ره‌شاشی ره‌ش به‌ ره‌شت تا ره‌شت ماوه ره‌ش و سوور به‌ره‌شت

چل و چۆی چه‌می ره‌شنه‌ش به‌ره‌شت به‌ به‌شت هه‌م به‌ له‌شت هه‌م به‌ره‌شت

(شیخ رها: ١٤٥)

کوسی بر عکس کوس‌های دگر تنگ که با کیرم ز تنگی میهنکند جنگ (ایرج میرزا: ٨٢)

نہجام:

لہم توڑینہو میدا بہ گوڑہی بنہمای زانستی بہر اور دکاری کومہ آئیک نہجام دستہ بہر کر اون کہ لہ خوار موہدا بہ چہند خالیک پیشکش دہکریں:

۱. لہ ریگہی بہر اور دکردنی شیعہ کانی شیخ رہزا و ئیرہج میرزا لہ بواری داشوریندا بہدیار دہکوی کہ شیخ رہزا لہ دارشنتی شیعہ مکانیدا دریز دادرہ نہکردوہ و کورتبیزی بہ خالیکی نرینی بو نہم شاعیرہ دادمنری، بہ لام ئیرہج میرزا بہینچہوانموہ دریز دادرہ بوہ و قلمہ دریزی بہ خالیکی نرینی نہم شاعیرہ دادمنری.

۲. لہ بہکار ہینانی وشہی تابو و قہدہ غہکراودا ہمر دوو شاعیر ملکہجی ہیچ کوت و بہندیکی کومہ لایہتی نہبوونہ.

۳. شیعہ داشورینہ کانی نہم دوو شاعیرہ لہ رووی قالب و فورم و روخساری شیعہ بیہموہ لہ بہکتری نریکن، بہ لام ژمارہ میان جیاوازہ و ہرہوہا شیخ رہزا تاک (فرد) پشی ہمیہ کہچی ئیرہج میرزا نیہتی. قالبہ کانی شیعہ بیہ پی ژمارہ میان برینین لہ: لای شیخ رہزا (تاک ۸۸، چوارین ۳۵، قہسیدہ ۲۹، دووبہیتی ۲، پارچہ ۱) و لای ئیرہج میرزا (پارچہ ۱۲، دووبہیتی ۱۱، قہسیدہ ۶، چوارین ۱). کہواتہ شیخ رہزا قالبی شیعہ زیاتری بہکار بردوہ و ژمارہی شیعہ داشورینہ کانی زور زیاترن. لہ لایہکی تر ئیرہج میرزا لہ شیعہ داشورینہ کانی کہ لہ سہر قالبی مہسنہوین، کومہ لہ حہکایہتیکی لہ سہر زمانی گیانداران بہ مہبستی داشورین و گازہندہ کردن ہونیوہتموہ کہ لای شیخ رہزا بہدی ناکریں.

۴. لہ بہر دستکردنی ہونہر مہکانی رہوانبیزی و شیعہ بیہتی دوق و نہفاندنی وینہی ہونہر بییدا، تای تہرازو بہ لای شیخ رہزا دا لاسہنگی دہکا. تہنانت لہ کاتی بہر اور دکردندا بہدیار کومت کہ ہونہری پوشین لہ ہیچ بہک لہ شیعہ داشورینہ کانی دیوانی ئیرہج میرزا دا بہکار نہہاتوہ، کہ بہ بہکیک لہ ہونہرہ سہر مکیہ کانی لہ بواری داشورین دادمنری.

۵. ئیرہج میرزا لہ بہدیہینانی مانای جوان لہ بواری داشوریندا، پابہندی گورانکاریہ نوینکی زمانی فارسی بوہ کہ لہو سہر دہمہدا لہ ژیر کاریگری شیوازی گہرانموہ و شیوازی ناخواتنی خہلکی (تاران) لہ چوارچیوہی نہم زمانہدا بہدیہاتبوون؛ لہ ہمان کاتدا زمانی شیخ رہزا زمانی توڑی بژاردہی کومہ لگہی کوردی نہو سہر دہم بوو کہ زمانی حوجرہ و تہکیہ بوہ و بویہ لہ جیگیری و پتہویدا زمانی شیخ رہزا زمانی بناغہدارہ.

۶. نہم دوو شاعیرہ لہ شیعہ داشورینہ کانیاندا بہ زوری پابہندی کیشی عہرووزی عہرہبی بوونہ و زور جاریش پیہموہ پابہند نہبوونہ. بو نمونہ شیخ رہزا ژمارہ بہک شیعہ بی لہ سہر کیشی پنہجہبی داناوہ بہ تابیہتی نہو چہند پارچہ شیعہ بی کہ بہ شیوہ زاری ہورامی دایناون و ئیرہج میرزا لہ ہندئ شوین لہ کیشی عہرووزی و کورتی و دریزی برگہکان لایداوہ و ہولیداوہ بہرہو کیشی پنہجہبی ہنگاو ہلیری.

سهر جاو هکان:

- ۱ . احمد پارسا (۱۳۷۸). "مقایسه سبکی هجویات در دیوان خاقانی و منتبئی" پژوهشنامه‌ی علوم انسانی، شماره ۵۸.
- ۲ . ناقان عملی (۲۰۱۲). چینی دوق له شیعر مکانی نالی‌دا، وزارتتی روشنبیری، چاپی یه‌کهم، همولیز.
- ۳ . نبیراهیم نهمهد شوان (۲۰۰۸). "ررمز له شیعره کوردیبه‌کانی شیخ رمزای تالهبانی"، گو‌قاری زانکو، ژماره ۳۴.
- ۴ . نبیدریس عبیدوللا (۲۰۱۲). جوانکاری شیعری کلاسیکی کوردی، موکریانی، چاپی یه‌کهم، همولیز.
- ۵ . _____ (۲۰۱۳). شنبوازگه‌ری لادان، چاپخانه‌ی وزارتتی روشنبیری، چاپی یه‌کهم، همولیز.
- ۶ . سعد فاروق یوسف (۲۰۱۱). بنیاتی هونهری له شیعری نهمهد موختار بهگی جافدا، چاپخانه‌ی وزارتتی روشنبیری، چاپی یه‌کهم، همولیز.
- ۷ . سیروس شمیسا (۱۳۷۹). انواع ادبی، انتشارات فردوس، چاپی هفتم، تهران.
- ۸ . _____ (۱۳۷۹). شاهدبازی در ادبیات فارسی، انتشارات فردوس، چاپ اول، تهران.
- ۹ . _____ (۱۳۸۲). سبک شناسی شعر، انتشارات فردوس، چاپ نهم، تهران.
- ۱۰ . سیما داد (۱۳۷۸) فرهنگ اصطلاحات ادبی، انتشارات مروارید، چاپ سوم، تهران.
- ۱۱ . شفیع کدکنی (۱۳۷۲). مفلس کیمیا فروش، انتشارات سخن، چاپ اول، تهران.
- ۱۲ . صدیق بۆرمکیی (۱۳۸۰). فرهنگ کردی - فارسی، جلد اول، انتشارات پلیکان، چاپ اول، تهران.
- ۱۳ . عزیز گهردی (۱۹۷۲). رهوانیژی له نهمه‌بی کوردیدا، بهرگی یه‌کهم (رهوانیژی)، چاپخانه‌ی دارالجاحظ، به‌غدا.
- ۱۴ . _____ (۱۹۷۵). رهوانیژی له نهمه‌بی کوردیدا، بهرگی دووم (جوانکاری)، چاپخانه‌ی شامه‌وانی، چاپی یه‌کهم، همولیز.
- ۱۵ . _____ (۲۰۱۳). کئیشناسی کوردی، ده‌زگای نارین، چاپی یه‌کهم، همولیز.
- ۱۶ . ماجد مردوخ روحانی (۱۳۸۸). فرهنگ فارسی - کردی دانشگاه کردستان، چاپ دانشگاه کردستان، چاپ اول، سنندج.
- ۱۷ . مارف خمزندهار (۲۰۱۰). میژووی نهمه‌بی کوردی بهرگی چوارم، ده‌زگای نارس، چاپی دووم، همولیز.
- ۱۸ . محسین نهمهد گهردی (۲۰۱۳). بههاری رهوانیژی، ده‌زگای نارین، چاپی یه‌کهم، همولیز.

دیوانه‌کان:

- ۱۸ . دیوان ایرج میرزا قاجار (۲۵۳۶). باهتام دکتور محمد جعفر محجوب، نشر اندیشه، چاپ چهارم، تهران.
- ۱۹ . دیوانی شیخ رمزای تالهبانی (۲۰۰۱). کۆکر دنه‌وه و لیکدانه‌وه‌ی د. موکهرم تالهبانی، ده‌زگای نارس، چاپی یه‌کهم، همولیز.
- ۲۰ . دیوانی شیخ رمزای تالهبانی (۲۰۱۰). نهمهد تاقلانه، ده‌زگای نارس، چاپی دووم، همولیز.
- ۲۱ . دیوانی شیخ رمزای تالهبانی (۲۰۰۰). ساغکردنه‌وه و شهرحی شوکور مسته‌فاء، ده‌زگای نارس، چاپی یه‌کهم، همولیز.